Tampereen yliopisto

Veera Jalava

ERÄÄN IDIOLEKTIN MUUTOS

Sosiolingvistinen tutkielma yleiskielen d:n vastineiden ja inessiivin päätteiden muuttumisesta yhdellä tamperelaisella puhujalla

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Kesäkuu 2020

TIIVISTELMÄ

Veera Jalava :

Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kesäkuu 2020

Tämän kandidaatintutkielman aiheena on idiolektin muuttuminen. Tarkastelen erään tamperelaisen puhujan idiolektia yleiskielen d:n varianttien ja inessiivin päätteiden vaihtelun ja muutoksen osalta. Keskityn pääasiassa yksilön muutoksiin, mutta tarkastelen myös aiempia aineistosta tehtyjä näennäisaikaennusteita ja niiden toteutumista valitsemani yksilön puhekielessä. Etsin vastausta kahteen tutkimuskysymykseen: (1) Millaisia muutoksia yksilöllä voidaan nähdä valituissa piirteissä? (2) Toteutuvatko aiemmissa tutkimuksissa tehdyt ennustukset piirteiden muuttumisesta valitulla informantilla?

Tämän tutkielman keskiössä on yhden tamperelaisen naisen idiolekti, jota tarkastelen reaaliaikametodin ja paneelitutkimuksen keinoin. Vertailen kyseisen informantin kolmea haastattelua, jotka on nauhoitettu vuosina 1977, 1997 ja 2019. Haastattelut kuuluvat Tampereen puhekieli -aineistoon ja ovat osa Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimushanketta. Hanke alkoi 1970-luvulla, kun kiinnostus puhutun suomen kielen muutoksista alkoi kasvaa. Hanketta varten kerätyistä aineistoista on aiemmin tutkittu kielen muuttumista sekä yhteisön tasolla että idiolekteissa.

Tutkielmani teoreettiset lähtökohdat juontavat sosiolingvistiikkaan ja ajatukseen siitä, että idiolekti voi muuttua ihmisellä vielä aikuisiälläkin. Pitkään kielitieteessä oli vallassa käsitys siitä, että idiolekti vakiintuu lapsuuden ja nuoruuden aikana, mutta sosiolingvistisen reaaliaikatutkimusten avulla on voitu osoittaa tämä väite vääräksi. Reaaliaikatutkimus nimensä mukaisesti mahdollistaa kielen tutkimisen reaaliajassa, jolloin voidaan havaita muutosprosessit jo ennen kuin muutos on täysin toteutunut ja vakiintunut kieliyhteisössä. Kielen muuttumista tutkittaessa sosiolingvistiikassa hyödynnetään usein sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista analyysia. Tässä tutkielmassa olen kvantitatiivisen analyysin avulla pyrkinyt hahmottamaan kielenpiirteiden esiintymien yleiskuvaa, ja näitä havaintoja olen tarkentanut kvalitatiivisen analyysin keinoin.

Analyysin tuloksena aineistosta oli havaittavissa monenlaista muutosta. Muutosta oli tapahtunut joidenkin yksittäisten sanojen kohdalla sekä tiettyihin morfeemeihin liittyen. Osa näistä muutoksista johti yhden variantin vakiintumiseen, mutta osassa tapauksista varianttien vaihtelu kasvoi.

Avainsanat: suomen kieli, sosiolingvistiikka, idiolekti, puhekieli

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Tampereen yliopisto

SISÄLLYS

1 Johdanto 4

2 Tutkimuskysymykset ja aineisto 5

2.1 Tutkimuskysymykset ... 5

2.2 Aineisto ... 5

3 Teoriatausta 7

3.1 Variaationtutkimus sosiolingvistiikassa ... 7

3.2 Idiolektin tutkimus ... 9

3.3 Tutkielman metodologiset valinnat ... 11

4 Analyysi 12

4.1 Yleiskielen d:n vastineet ... 12

4.2 Inessiivin päätteiden variaatio ... 27

4.3 Analyysin yhteenveto ja näennäisaikaennusteiden toteutuminen ... 34

5 Lopuksi 37

LÄHTEET 39

1 JOHDANTO

Kiinnostuin idiolektista osallistuessani kurssille, jolla oli tavoitteena kerätä uusi haastattelukierros osaksi Tampereen puhekieli -aineistoa. Käsite oli jo aiemmalta kielen variaatiota käsittelevältä kurssilta tuttu, mutta tämä syventävä kurssi tarjosi tarkemman näkökulman idiolektin tutkimiseen, sillä haastattelujen tekemisen lisäksi pääsimme tutustumaan aiempiin haastatteluihin ja niistä tehtyihin havaintoihin. Sen lisäksi, että kurssilta sai paljon työkaluja oman asiantuntijuuden kehittämiseen, idea idiolektiin liittyvästä kanditutkielmasta alkoi kehittyä.

Tampereen puhekieli -aineisto (myöhemmin Tapu-aineisto) on osa Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimushanketta, joka sai alkunsa 1970-luvulla. Hankkeen taustalla oli kiinnostus puhutun suomen muutoksiin. Aineistoa kerättiin Tampereen lisäksi myös Turusta ja Jyväskylästä. Helsingissä oli jo ennen tätä alettu kerätä vastaavanlaista aineistoa, joka liitettiin osaksi tutkimushanketta. Helsingissä ja Tampereella hanketta on jatkettu niin, että haastattelukierroksia on toteutettu jo kolme kummassakin kaupungissa. Suomalaisen variaationtutkimuksen näkökulma laajentui siis maaseutujen murteenpuhujista kaupunkilaisten kieleen ja sen muuttumiseen. Aineistoa on kerätty Tampereella opiskelijavoimin 1977 vuodesta lähtien. (Mustanoja, 2011, s. 13-14).

Aineistoon oli helppo tarttua, sillä sen tausta oli itselle jo tuttua. Sain tutkielmaani varten kuunneltavakseni kolmesti haastateltujen informanttien haastattelut. Tutkielman rajallisuuden vuoksi päätin keskittyä tarkemmin yhden informantin idiolektin muutoksiin. Tämä osoittautui hedelmälliseksi ja tein havaintoja, joiden pohjalta voi miettiä esimerkiksi tarkemmin tiettyihin piirteisiin ja useampaan idiolektiin keskittyviä tutkimuksia.

Idiolektia on sosiolingvistiikassa tutkittu jo kymmeniä vuosia, mutta aihe ei ole loppuun kaluttu. Liisa Mustanoja nostaa väitöskirjassaan *Idiolekti ja sen muuttuminen* (2011, s. 10) esiin, että usein henkilön kielen muutosta on tarkkailtu suhteessa henkilöä ympäröivään yhteisöön. Vaikka siis yksilönkielenmuutos on nostettu jo näkyvämmäksi osaksi tutkimusalaa, idiolektin tutkimukselle ja sen kulun teoreettiselle kuvaamiselle on edelleen kysyntää sosiolingvistiikan alalla.

2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA AINEISTO

2.1 Tutkimuskysymykset

Keskityn kanditutkielmassani yhden informantin idiolektin muutokseen kahden kielenpiirteen osalta. Vertaan havaintojani myös yhteisössä tapahtuneisiin muutoksiin. Etsin vastausta seuraaviin kysymyksiin:

1) Millaisia muutoksia yksilöllä voidaan nähdä valituissa piirteissä?

2) Toteutuvatko aiemmissa tutkimuksissa tehdyt ennustukset piirteiden muuttumisesta valitulla informantilla?

2.2 Aineisto

Aineistoni koostuu yhden tamperelaissyntyisen naisen kolmesta haastattelusta. Haastattelut on toteutettu vuosina 1977, 1997 ja 2019. Käytän tutkielmassani informantista Liisa Mustanojan väitöskirjaansa (2011) varten luomaa pseudonyyminimeä, Taina. Taina on työläistaustainen nainen ja on ensimmäisessä haastattelussa noin 20-vuotias. Hän on asunut lähes koko elämänsä Tampereella. Kaikki kolme haastattelua ovat spontaaneja henkilöhaastatteluja, joissa puhutaan arkisista asioista kuten haastateltavan lapsuudesta ja työelämästä sekä hänen lastensa ja lastenlastensa elämästä.

Valitsin informantin kahdeksan kolmesti haastatellun informantin joukosta. Tainan haastatteluissa huomioni kiinnittyi hänen rentoon keskustelutyyliinsä ja puheliaisuuteensa. Haastattelijan rooli Tainan haastatteluissa on melko pieni, joten todella suuri osa aineistosta on Tainan itsensä puhetta. Lisäksi aiemmissa tutkimuksissa, esimerkiksi Mustanojan väitöskirjassa (2011), on havaintoja Tainan idiolektissa tapahtuneista muutoksia. On kiinnostavaa tutkia, mihin suuntaan nämä muutokset ovat kehittyneet.

Keskityn tutkielmassani sen rajallisuuden vuoksi pääsääntöisesti vain tämän yhden puhujan idiolektin muutoksiin, mutta huomioin muutoksia myös suhteessa Tampereen puhekieli -aineistosta aiemmin tehtyihin havaintoihin puheyhteisön muutoksista (esim. Jonninen-Niilekselä, 1980; Vilhunen, 1979[1]). Yhden idiolektin perusteella tekemistäni havainnoista en voi itse kuitenkaan tehdä päätelmiä puheyhteisön muutoksista.

[1] *Vallitsevan koronapandemian vuoksi en päässyt kirjastolle lukemaan Vilhusen pro gradua, joten myöhemmin, kun tässä tutkielmassa käsittelen sitä, olen käyttänyt lähteenä Mustanojan mainintoja siitä.*

Aineistoa kerätessä on huolehdittu eettisyydestä: kaikilta informanteilta on saatu kirjallinen lupa nauhoitteiden käyttöön ja informanttien oikeita nimiä ei mainita tutkimuksissa. Myöskään tässä tutkielmassa en mainitse informantin oikeaa nimeä, ja esimerkeissä esiin tulevat sukulaisten ja ystävien nimet on myös muutettu. Näin ollen informantin henkilöllisyys ei ole pääteltävissä.

Tätä tutkielmaa tarkasteltaessa on otettava huomioon, että uusimman litteroinnin on tehnyt eri henkilö kuin kaksi ensimmäistä litterointia. Sain käyttööni valmiit litteraatit kaikista haastatteluista: Mustanojan litteroimat ja tutkimuksessaan käyttämät litteraatit kahdesta ensimmäisestä sekä Tampereen yliopiston erään suomen kielen opiskelijan tekemän litteraatin viimeisimmästä haastattelusta. Olen itse tarkentanut viimeisintä litteraattia tarvittaessa Mustanojan käyttämän puolikarkean tarkekirjoituksen mukaan, jotta haastattelut olisivat mahdollisimman hyvin verrattavissa. Kiinnitin erityistä huomiota yleiskielen d:n vastineena esiintyviin d-, r- ja ð-variantteihin, sillä niiden äänteellinen ero on hyvin pieni ja voi olla haastava erottaa kuulovaikutelman perusteella. Pyrin Mustanojan litteraatteja apuna käyttäen merkitsemään nämä variantit uusimman haastattelun litteraattiin samoin, kun ne on kahdessa ensimmäisessä haastattelussa merkitty. On kuitenkin mahdollista, että jotkin havaittavissa olevista eroista selittyvät litterointiprosessilla ja tulkintaeroilla. (ks. Mustanoja, 2011, s. 311-313).

Käsittelen haastatteluaineistoa ja litteraatteja Praat-sovelluksella, jonka avulla on helppo seurata ääntä ja litteraattia samaan aikaan. Praat-sovellus mahdollistaa myös esimerkiksi yksittäisten sanojen kuuntelun kätevästi useita kertoja peräkkäin. Tällä tavoin voi työstää sanoja, joissa tutkittava piirrevariantti on jäänyt aluksi epäselväksi. Sain Mustanojan tekemien litteraattien yhteydessä käyttööni hänen omaa väitöskirjaansa varten tekemänsä merkinnät eri kielenpiirteiden esiintymistä, ja käytin samanlaista koodausta merkatessani tarvitsemani esiintymät viimeisimmän haastattelun litteraattiin.

3 TEORIATAUSTA

3.1 Variaationtutkimus sosiolingvistiikassa

Sosiolingvistiikka on kiinnostunut kielen vaihtelun ja yhteiskunnan välisistä suhteista, ja sosiolingvistit pyrkivät etsimään säännönmukaisuuksia kielen vaihtelussa ja sen muuttumisessa (Mustanoja, 2011, s. 55). Kielen muutosprosessia alettiin tutkia 1960-luvulla, kun William Labovin varhaisimmat sosiolingvistiset tutkimukset antoivat uusia metodeja käynnissä olevan muutoksen tutkimukseen. Labov tuo esiin, että kielen muutosprosessia tutkittaessa havaintoja tehdään yhdestä kielestä kahdella eri ajan hetkellä. (Labov, 1994, s. 44-45). Tutkimuksissaan Labov esittelee reaaliaika- ja näennäisaikametodeja, jotka molemmat pyrkivät osoittamaan käynnissä olevia muutoksia.

Suomalaisessa puhekielen tutkimuksessa sosiolingvistiikka alkoi kunnolla näkyä 1970-luvulla, ja 1980-luvulla julkaistiin jo monia merkittäviä sosiolingvistisiä tutkimuksia. Sosiolingvistiikka laajensi puhutun suomen tutkimuksen murteiden tutkimisesta laajemmaksi tuomalla alueellisen variaation lisäksi esiin sosiaalista sekä tilanteista variaatiota. Myös kielenmuutoksen syyt alkoivat kiinnostaa entistä enemmän ja kielensisäisten syiden lisäksi alettiinkin kiinnittää huomiota myös kielenulkoisiin syihin. (Kurki, 2005, s.13-14). Vaikka puhutun kielen tutkimuksen näkökulma osittain muuttui sosiolingvistiikan myötä, ei selvää rajaa näiden tutkimusalojen välillä ole, ja sosiolingvistit ovat pystyneet tutkimuksissaan hyödyntämään esimerkiksi murretutkijoiden arvokkaita aineistoja (Kurki, 2005, s. 14; Mustanoja, 2011, s. 55).

Kielenulkoisten syiden lisäksi sosiolingvistiikan myötä tutkijoiden mielenkiinto on kohdistunut aikaisempaa enemmän kielen muutoksen jälkeiseen aikaan ja muutosten leviämiseen (Mielikäinen, 1995, s. 325). Sosiolingvistiikassa kielen muutoksen leviämistä kielen rakenteissa on kuvattu erilaisilla malleilla, joita ovat esimerkiksi s-käyrä sekä leksikaalisen ja morfologisen diffuusion mallit.

S-käyrällä kuvataan kielenmuutoksen vaiheittaista etenemisnopeutta kieliyhteisössä. Muutos koostuu kolmesta vaihteesta: hitaasta alkuvaiheesta, nopeasta yleistymisvaiheesta ja hidastuvasta tasaantumisvaiheesta. (Kurki, 2005, s. 26). Labov (1994, s. 79-82) on tutkimuksessaan jakanut kielen muutoksen viiteen eri ryhmään muutosprosessin vaiheiden mukaan. Nämä ryhmät ovat toteutuneet muutokset, loppuvaihetta lähestyvät muutokset, keskivaiheen muutokset, uudet ja elinvoimaiset muutokset ja orastavat muutokset (suomennokset Kurki, 2005, s. 25). Vaiheet voidaan asettaa s-käyrälle: ne esittävät pysäytyskuvan s-käyrän kuvaamasta muutoksesta (Mustanoja, 2011, s. 78). Kielen muutos ei siis tapahdu hetkessä, vaan erilaisten vaiheiden myötä. Yhteisössä voi myös esiintyä erilaisia innovaatioita eli uudennoksia, jotka eivät kuitenkaan saavuta yhteisön hyväksyntää ja reaalistu kielenmuutoksiksi. Muutosta voidaan pitää toteutuneena vasta, kun puheyhteisössä uuden variantin omaksuu useampi puhuja. (Kurki, 2005, s. 25).

Leksikaalisella diffuusiolla tarkoitetaan muutoksen leviämistä sanasta sanaan. Morfologinen diffuusio sen sijaan tarkoittaa muutoksen leviämistä muotoryhmittäin, esimerkiksi taivutusmuodosta toiseen. Muutos voi levitä sekä vartalomorfeemeissa että sidonnaisissa morfeemeissa, eli suffikseissa (Mielikäinen, 1995, s. 325-326). Mielikäinen (1995) esittelee artikkelissaan morfologisen diffuusion mallia, ja korostaa sen tärkeää roolia agglutinoivassa suomen kielessä. Vanhassa murretutkimuksessa keskityttiin lähinnä äänneopilliseen tutkimukseen, mutta morfologian asema kielenmuutoksen tutkimuksessa on vahvistunut pikkuhiljaa. Vuosien saatossa on ymmärretty, että suomen kielessä monet eri kielenpiirteet vaativat muotoryhmittäistä tarkastelua. (mts. 323, 326). Mielikäisen mukaan kielenmuutoksen ja sen leviämisen tarkastelu morfologian näkökulmasta antaa tutkijoille uutta tietoa kielenmuutoksen säännönmukaisuuksista kieliyhteisöissä (mts. 330).

Mielikäinen (1995, s. 328-330) käsittelee samassa artikkelissaan kolmea eri muutostyyppiä, jotka voidaan havaita tarkasteltaessa nykypuhekielen muutosta. Nämä muutostyypit perustuvat havainnolle siitä, että tietyn piirrevariantin muutos toteutuu usein samassa morfologisessa järjestyksessä. Mielikäisen esittelemät kolme muutostyyppiä ovat seuraavat: yleiskielinen variantti voi korvata alkuperäisen murrevariantin, vieras murrevariantti voi korvata alkuperäisen murrevariantin ja joskus alkuperäisiä murrevariantteja voi olla useampi kuin yksi, jolloin niiden vaihtelu voi lopulta johtaa muutokseen. Usein vaihtelu tapahtuu kahden eri variantin välillä, mutta joskus variantteja voi olla myös kolme, jolloin vaihtelu tapahtuu yksilön oman murrevariantin, vieraan murrevariantin ja yleiskielisen variantin välillä. Tällaista kolmen variantin vaihtelua ilmenee myös aineistossani Tainan idiolektissa esimerkiksi numeron kahdeksan kohdalla (*kahdeksan – kahreksan – kaheksan).*

Kielen muuttumista ja muutosprosessia tutkittaessa sosiolingvistiikassa käytetään sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia metodeja. Tutkijat ovat ajoittain asettaneet metodeja vastakkain ja pyrkineet vertailemaan niitä, mutta Kurki (2005, s. 19-20) korostaa, että tällainen vertailu on turhaa, sillä molemmilla metodeilla on paikkansa puhutun kielen tutkimisessa. Kvantitatiiviset metodit tarjoavat keinoja havaita isoja linjoja esimerkiksi tietyn puheyhteisön kielestä. Nämä havainnot taas vaativat aina kvalitatiivista tulkintaa, jotta saadaan vastauksia sosiolingvistiikan esittämiin kysymyksiin.

Reaaliaika- ja näennäisaikametodi

Kielen muutosta tutkittaessa sosiolingvistiikassa on käytössä kaksi erilaista metodia: reaaliaikametodi ja näennäisaikametodi. Reaaliaikametodin tarkoituksena on seurata kielen muuttumista havainnoimalla sitä tietyin väliajoin. Reaaliaikametodia käytettäessä tutkimus voidaan toteuttaa joko trendi- tai paneelitutkimuksena. Trenditutkimuksessa tarkkaillaan yhteisön kielen muuttumista. Informantit kerätään aina samasta yhteisöstä ja uusien informanttien tulee olla samaa ikäpolvea kuin edellisten. Paneelitutkimuksessa sen sijaan seurataan tietyn informantin idiolektia useiden vuosien ajan. (Kurki,

2005, s. 31; Labov, 1994, s. 44). Reaaliaikametodi on ihanteellinen juuri kielen muutosprosessin tutkimiseen, mutta varsinkin paneelitutkimuksena se on hyvin työläs. Suomalaisessa sosiolingvistiikassa reaaliaikametodin hyödyntäminen alkoi lisääntyä 2000-luvun alussa, ja se on saanut merkittävän aseman osana tutkimusalaa (kts. esim. Kurki, 2005; Palander, 2005; Paunonen 2005 & Mustanoja 2011).

Näennäisaikametodi perustuu sukupolvien väliseen vaihteluun ja sen heijastumiseen kielen muuttumiseen. Metodin taustalla on oletus siitä, että sukupolvittainen muutos on puhujakohtaista muutosta merkittävämpää (Mustanoja, 2011, s.53). Näennäisaikametodin avulla voidaan tehdä päätelmiä kielen muuttumisesta yhden haastattelukierroksen pohjalta, mikä tekee siitä osittain reaaliaikametodia helpomman toteuttaa. Kuitenkin nykypäivänä sosiolingvistisessä tutkimuksessa korostuu näennäisaikaennusteiden tekemistä enemmän näennäisaikametodin tarkistaminen reaaliaikametodilla (mts. 52-53).

3.2 Idiolektin tutkimus

Mustanoja määrittelee väitöskirjassaan idiolektin puheen konkretiasta johdettavissa olevaksi, aikaan ja tilanteeseen tiukasti sitoutuvaksi pysäytyskuvaksi yksilön kielenkäytöstä. Idiolektia kuvataan havainnollistamalla sitä todennäköisyyttä, jolla tietty variantti esiintyy yksilön puheessa (Mustanoja, 2011, s. 75).

Käsitys idiolektin muutoksesta alkoi muuttua sosiolingvistiikassa reaaliaikametodin yleistymisen myötä vuosituhannen vaihteessa: ennen uskottiin idiolektin muotoutuvan ja vakiintuvan lapsuudessa, mutta reaaliaikatutkimukset ovat osoittaneet, että muutosta voi tapahtua myös aikuisiällä (Mustanoja, 2011, s. 76). Vielä vuonna 2005 Kurki (s. 236) toteaa, että vaikka tulostensa perusteella idiolektin vakaus aikuisiällä on todennäköisempää, ei sen muuttuminen ole harvinaista. Kuitenkin Mustanoja (2011, s.378) havaitsi väitöskirjassaan tamperelaisten puhujien idiolektin muutoksen aikuisiällä olevan jopa erittäin todennäköistä, kun tutkittavia piirteitä on riittävän monta ja muutoksen mittari on riittävän tarkka.

Aikuisiän muutosten taustalla voi olla monia eri tekijöitä. Esimerkiksi elämänmuutosten on todettu vaikuttavan idiolektiin. Elämänmuutoksiin liittyvät idiolektin muutokset voivat kuitenkin olla hyvin erilaisia eri puhujilla. Mustanojan mukaan siihen, kuinka puhujan idiolekti muuttuu, vaikuttaakin puhujan kielelliset taidot ja omaksumiskyky sekä kielelliset asenteet. (Mustanoja, 2011, s. 76).

Sosiolingvistiikassa idiolektin muuttuminen on nähty kielenpiirteen eri varianttien välisenä kilpailuna (Mustanoja, 2011, s. 68). Esimerkiksi yleiskielinen variantti voi syrjäyttää murteellisen variantin ja näin ollen idiolekti muuttuu. Mustanoja korostaa väitöskirjassaan resurssin teoriaa, jonka taustalla on ajatus siitä, että kieli varioi luonnostaan. Resurssi-näkemyksen mukaan yhdessä idiolektissa voi olla

useita saman kielenpiirteen variantteja käytössä ilman niiden välistä kilpailua. Variantit saattavat esiintyä eri tilanteissa eri tavoin, mutta ne kaikki ovat osa yksilön kielen resurssia. (Mantila, 2004, s. 336; Mustanoja, 2011, s. 66). Yksilön puhekieleen sisältyy usein myös tilanteista variaatiota, eikä sitä tulisi sulkea pois idiolektia tutkittaessa (Mustanoja, 2011, s. 78).

Koska idiolektin uskottiin pitkään vakiintuvan lapsuudessa, ei aikuisiällä tapahtuvan muutoksen muutosmalleja ole esitelty sosiolingvistiikassa samalla tavalla kuin yhteisön muutosmalleja (Mustanoja, 2011, s. 78). Mustanoja (mts. 380) toteaa, että omassa väitöskirjassaan haastatteluiden 20 vuoden aikaväli on liian pitkä idiolektin muutoksen teoreettisen mallin tarkkaan muotoiluun. Hän kuitenkin väitöskirjassaan tekemiensä havaintojen perusteella olettaa, että yhteisön kielen muutoksen mallina toimivaa s-käyrää voitaisiin hyödyntää idiolektinkin muutoksen mallintamisessa. Luvussa 3.1 esittelemässäni artikkelissa Mielikäinen (1995) tarkastelee leksikaalisen ja morfologisen diffuusion teorioita kieliyhteisön näkökulmasta. Yhden idiolektin osalta ei voida tehdä yhtä laajoja havaintoja kielen muutoksesta, mutta myös idiolektin muutoksessa on havaittavissa näiden teorioiden mukaisia malleja. Kuten yhteisön kielenmuutoksen tarkastelussa, myös idiolekti tasolla käytetään hyödyksi sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista analyysia.

Informantteja on perinteisesti sosiolingvistisiin haastatteluihin valittu sosiaalisten tekijöiden mukaan erilaisista ryhmistä, esimerkiksi iän, koulutustaustan ja sukupuolen perusteella. Näiden eri ryhmien välillä on huomattu eroja ja jakoa hyödynnetään edelleen. Näkemystä on kuitenkin 2000-luvulla myös laajennettu yksilön omiin motivaatioihin ja tilanteellisen variaation tarkasteluun (kts. Mantila, 2004). Sosiolingvistiikkaa on kritisoitu muun muassa juuri näistä keinotekoisista ryhmistä ja siitä, että yksilötasolla kielen ulkoiset tekijät eivät selitä kielenmuutosta. Kurki kuitenkin puolustaa ryhmien tarkastelua, sillä se helpottaa tutkijaa näkemään kokonaiskuvaa tilanteesta, vaikka itsessään ei suoraan anna vastauksia. (Kurki, 2005, s. 18).

Suomessa idiolektin muutosta on tutkittu reaaliaikatutkimusten avulla lähinnä vuosituhannen vaihteen jälkeen (Mustanoja, 2011, s. 59). Yksi laajimmista idiolektia ja sen muutosta tarkastelevista suomalaisista tutkimuksista on Marjatta Palanderin *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*, joka tarkastelee Pasi-nimisen enonkoskelaisen miehen kieltä 30 vuoden ajalta. (Rasa, 2006, s. 300)[2].

Tommi Kurki (2005) tutki alastarolaisten puhujien kieltä kolmessa aikapisteessä. Kielen muuttumisen lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan ja testataan erilaisia kielenmuutosten seuraamisessa käytettäviä menetelmiä.

---

[2] *En koronapandemian aiheuttaman poikkeustilan vuoksi saanut kirjastosta käsiini kyseistä teosta, joten käytän tässä lähteenä teoksesta kirjoitettua Virittäjä-artikkelia.*

Liisa Mustanojan väitöskirja *Idiolekti ja sen muuttuminen* (2011) esittää edellä mainituista suomalaisista tutkimuksista poikkeavan tavan tarkastella idiolektia ja sen muutosta. Perinteisesti suomalaisessa sosiolingvistisessä variaation tutkimuksessa on tarkasteltu kielenpiirteiden varianttien prosentuaalisia ja lukumääräisiä eroja, mutta Mustanoja hyödyntää tutkimuksessaan tilastollista todennäköisyyttä. Väitöskirjassaan Mustanoja määrittelee idiolektin muutoksen merkittävänä tilastollisena muutoksena, ei ainoastaan variantin kokonaan muuttumisena (2011, s. 78).

3.3 Tutkielman metodologiset valinnat

Aineistoni koostuu kolmesta saman informantin eri aikoina tallennetuista haastatteluista, joten voin hyödyntää tutkielmassani reaaliaikametodia ja paneelitutkimusta. Tutkielman painotus on yksilön kielenmuutoksissa. Yhteisön rooli tulee esiin näennäisaikaennusteiden tarkastelussa, mutta analyysi perustuu yhden informantin idiolektiin ja sen muutoksiin.

Tarkastelen idiolektin mahdollisia muutoksia vertailemalla keskenään Tainan kolmea eri aikapisteessä toteutettua haastattelua. Kahden ensimmäisen haastattelun välisiä muutoksia olen poiminut osittain myös Mustanojan väitöskirjassaan tekemistä havainnoista. Tarkastelen piirteiden vaihtelua ja muutosta aiempien suomalaisten reaaliaikatutkimusten tavoin varianttien prosentuaalisia eroja vertaamalla (esim. Kurki, 2005). Näistä eroista tehtyjä havaintoja tulkitsen kvalitatiivisesti tarkastelemalla tarkemmin varianttien käyttöä eri äänneasemissa sekä lekseemien ja morfeemien tasolla.

Reaaliaikatutkimuksessa on tärkeää, että eri aikoina toteutetut haastattelut ovat vertailukelpoisia (Mustanoja, 2011, s. 80). Kaikki kolme haastattelua on toteutettu samalla tavalla spontaanina henkilöhaastatteluna: yliopisto-opiskelija on käynyt haastattelemassa informanttia hänen kotonaan, ja haastattelut ovat arkisiin asioihin liittyviä vapaita keskusteluita. Kaikissa haastatteluissa on samat lähtökohdat, joten niitä voidaan pitää vertailukelpoisina. Haastatteluaineisto ei kuitenkaan anna kuvaa koko idiolektin variaatiosta, sillä esimerkiksi tilanteinen variaatio jää kokonaan havaitsematta. Aineiston haastattelut mahdollistavat kuitenkin vastausten saamisen tämän tutkielman tutkimuskysymyksiin.

4 ANALYYSI

Tässä luvussa käsittelen aineistoa kvantitatiivisen sekä kvalitatiivisen analyysin keinoin. Kvantitatiivisella analyysilla pyrin esittelemään tutkittavien kielenpiirteiden esiintymien ja mahdollisten muutosten yleiskuvaa, ja kvalitatiivisen analyysin avulla tarkastelen esiintymiä syvemmin. Käsittelen valitsemani piirteet erillään toisistaan seuraavissa kahdessa alaluvussa. Kummankin alaluvun alussa esittelen piirteen taustaa sekä Tainan kohdalla aiemmin tehtyjä havaintoja, minkä jälkeen syvennyn analyysiin. Luvun lopussa kokoan vielä yhteen analyysissa tekemiäni havaintoja.

Tampereen alue kuluu hämäläismurteisiin. Esimerkiksi Rapola (1990, s. 116) sijoittaa Tampereen jaottelussaan vielä tarkemmin perihämäläisten murteiden alueelle. Käsittelen seuraavissa alaluvuissa myös tarkemmin sekä yleiskielen d:n että inessiivin päätteiden Tampereen puhekielelle ominaisia murrepiirteitä.

4.1 Yleiskielen d:n vastineet

Piirteen tausta ja rajaus

Ensimmäisenä tarkastelen yleiskielen d:n vastineita. Nimitän Mustanojan (2011, s. 307) tavoin piirrettä yleiskielen d:n vastineiksi, sillä vaikka suurimmassa osassa aineiston esiintymistä d esiintyy t:n heikkoasteisena vastineena, joukossa on myös astevaihtelun kannalta hieman epäselviä tapauksia, kuten meidän – meijän – meirän -vaihtelu. Piirteen tarkastelu painottuu pääpainollisen tavun jälkeisiin tapauksiin. Aineistossa esiintyviä yleiskielen d:n variantteja ovat d, r, ð (heikko täryinen tremulantti) ja kato (mukaan lukien j, v ja h mahdollisina siirtymä-äänteinä). Käytän piirteen osalta samanlaista rajausta kuin Mustanoja (2011), jotta vertailu aiempien havaintojen kanssa on mahdollista.

Yleiskielen d:n vastineiden esiintymät olen luokitellut kolmeen luokkaan äänneympäristön mukaan. Mustanojan (2011, s. 307) tavoin tarkastelen esiintymiä lyhyen vokaalin jälkeen (VdV-tapaukset), pitkän vokaaliaineksen jälkeen (VVdV-tapaukset) ja h:n jälkeen (hd-tapaukset). Mustanoja perustelee tätä jakoa aiemmilla tutkimuksilla, joissa on havaittu jonkinlaisia eroavaisuuksia d:n ja sen vastineiden suhteessa äänneaseman mukaan (mts. 308).

Suomalaisissa tutkimuksissa on ollut tapana jättää rajauksen ulkopuolelle lainasanat, kuten *radio* (Kurki, 2005, s. 93). Jätän tarkastelun ulkopuolelle myös *äiti*- ja *täti*-sanojen vaihteluttomat *äitin*- ja *tätin*-muodot, sillä Mustanoja käsitteli ne omassa analyysissaan erillisenä, ja näin ollen niiden käsitteleminen voisi vaikeuttaa vertailua. Näissä kolmessa haastattelussa muotojen esiintymiä on hyvin harvaan, joten erillinen analysointi ei ole muutoksen tarkastelun kannalta merkityksellistä tässä tutkielmassa. Edellä mainittujen sanojen muut muodot, kuten *äidin* ja *äiðin*, olen sijoittanut samoin kuin Mustanoja, VdV-ryhmään. Myös *tiedä*-verbin lyhyet *tiä*-muodot jätän tarkastelun ulkopuolelle, sillä

edellisten sanojen tavoin Mustanoja käsitteli ne erillään muista esiintymistä. *Tiä*-muodosta on eri tutkimuksissa esitetty erilaisia tulkintoja, enkä tässä tutkielmassa keskity tämän muodon tarkasteluun (Mustanoja, 2011, s. 308).

Tampereen murteen ensisijainen yleiskielen d:n vastine nykypuhesuomessa on r. Aiemmissa tutkimuksissa on kuitenkin huomattu d-variantin lisääntymistä länsimurteissa, myös Tampereen alueella (Mustanoja, 2011, s. 309). Itämurteille tyypillinen katoedustus yleiskielen d:n vastineena on myös yleistynyt. Paunonen (1995, s. 43-44) nostaa Helsingin puhekieltä tarkastelevassa tutkimuksessaan esiin, että kaikki länsimurteissa esiintyvä katoedustus ei kuitenkaan vaikuta olevan suoraa itämurteista omaksuttua: länsimurteissa on havaittavissa erilaisia leksikaalisia katoedustuksia, joita ei itämurteissa esiinny (esimerkiksi *ees* ja persoonapronominit). Paunonen toteaa kuitenkin, että nämä läntiset katoedustukset voivat vauhdittaa itämurteiden kadon yleistymistä länsimurteiden alueella.

Yleisesti tarkasteltuna Tampereen alueen puhujista yleiskielen d:n vastineiden kohdalla murteellisina puhujina pidetään r-varianttia suosivia ja yleiskielisinä d-varianttia suosivia. ð-variantti esiintyy useimmin murteellisilla puhujilla (Mustanoja, 2011, s. 335).

Näennäisaikaennuste edustuksesta Tampereella

Jonninen-Niilekselä (1980, s. 31) tutki pro gradu -tutkielmassaan muun muassa t:n heikon asteen vastineita ja niiden sosiaalista variaatiota. Hänellä oli tarkastelussa vuoden 1977 aineiston 72 haastattelua, joihin kuului myös Tainan ensimmäinen haastattelu. Jonninen-Niilekselä havaitsi selkeän eron sosiaaliryhmien välillä: ryhmän I (akateemisesti koulutetut) selkeästi yleisin variantti oli yleiskielinen d, kun taas ryhmän III (työläistaustaiset) yleisin variantti oli r. Vaihtelua oli myös ikäryhmittäin. Taina kuuluu työläistaustaisten nuorten ryhmään, jonka yleisin variantti oli r, mutta Tainalla itsellään yleisin variantti oli kato.

Yleiskielen d:n vastineena oleva kato on aiempien aineistojen perusteella nuorisolle ominainen piirre. Sitä pidetään helsinkiläispuhekielisenä mallina (Jonninen-Niilekselä, 1980, s. 57). Myös Mustanoja (2011, s. 322) teki aineistonsa pohjalta päätelmän, että katoesiintymä on nuorisolle ominainen ikäsidonnaisuus. Ikäsidonnaisuudella tarkoitetaan sitä, että jokin variantti on selkeästi käytössä vain tietyllä ikäryhmällä, esimerkiksi nuorilla, ja puhujien vanhetessa variantin käyttö vähentyy selkeästi. Tällaiset ikäsidonnaisuudet eivät johda yhteisön kielen muuttumiseen. (Kurki, 2005, s. 35).

Työelämään siirtymisellä on uskottu olevan yleiskielistävä vaikutus yleiskielen d:n varianttien kohdalla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että d-variantti on muita variantteja yleisempi keski-ikäisillä. Sen sijaan eläköitymisen jälkeen on voitu havaita r-variantin lisääntymistä, eli toisin sanoen puheen murteellistumista. (Mustanoja, 2011, s.335).

Taina

Seuraavaksi käyn läpi aiempia havaintoja Tainan yleiskielen d:n vastineista. Sen jälkeen esitän yleiskuvan tarkastelussa olevan piirteen esiintymistä ja muutoksista katovariantin osalta sekä erikseen d, r ja ð-varianttien vaihtelun osalta, minkä jälkeen syvennän havaintoja tarkastelemalla esiintymiä eri äänneympäristöissä usein esiintyvien sanojen kautta.

Ensimmäisessä haastattelussa Tainalla katoa esiintyy huomattavasti enemmän kuin muilla nuorilla (Jonninen-Niilekselä, 1980, s. 38). Mustanoja havaitsi Tainan idiolektissa selkeää muutosta yleiskielen d:n vastineena esiintyvissä katovarianteissa kahden ensimmäisen haastattelun välillä: keski-ikäisellä Tainalla katoesiintymät olivat vähentyneet selkeästi.

Kaikki esiintymät	**kato**	**d**	**r**	**ð**
1977 158 kpl	87 *(54,4 %)*	36 *(22,5 %)*	25 *(15,6 %)*	12 *(7,5 %)*
1997 157 kpl	20 *(12,7 %)*	63 *(40,1 %)*	59 *(37,6 %)*	15 *(9,6 %)*
2019 113 kpl	29 *(25,7 %)*	33 *(29,2 %)*	34 *(30,1 %)*	17 *(15,0 %)*

Taulukko 1. Yleiskielen d:n vastineiden esiintymien määrät Tainalla eri vuosina

Taulukosta 1 nähdään, että Tainalla katoesiintymät olivat vuonna 1977 yleisin käytössä oleva variantti: 54,4 % kaikista esiintymistä oli katoedustuksia. Seuraavassa haastattelussa käyttö oli selkeästi vähentynyt ja katoesiintymien osuus oli enää 12,7 %. Tainan kielenmuutoksessa on siis näiden haastattelujen välillä havaittavissa ilmiö, jota esiintyi muissakin Tampereen puhekieli -aineiston puhujien muutoksissa. Mustanojan mukaan ilmiö kertoo katovariantin olevan nuorisolle ominainen ikäsidonnainen piirre. Kuten muillakin aineiston puhujilla, myös Tainalla katovariantin esiintyvyys oli yleisintä hd-asemassa.

Vuonna 2019 katoesiintymiä oli 29 eli 25,7 % aineiston esiintymistä. Ensimmäinen havainto on siis katoesiintymien määrällinen lisääntyminen verrattuna keskimmäiseen haastatteluun, mikä horjuttaa hieman teoriaa piirteen ikäsidonnaisuudesta Tainan kohdalla. Jotta voidaan tehdä tarkempia päätelmiä, täytyy kuitenkin tarkastella esiintymiä tarkemmin. Haastattelun puheenaiheet vaikuttavat paljon esiin tuleviin sanoihin, joten pelkästään esiintymien määrää tarkastellessa voi saada vääränlaisen kokonaiskuvan. Aineistosta ilmenee, että niin vuoden 1997 kuin vuoden 2019 haastatteluissa katovari-

antin omaavia lekseemejä on yhtä monta. Vaikka esiintymiä on siis viimeisessä haastattelussa enemmän, ei sen käyttö ole merkittävästi levinnyt uusiin sanoihin. Tarkastelen Tainan katovariantin käyttöä ja sen käytön muuttumista myöhemmin tässä luvussa tarkastelemalla niitä sanoja, joissa sitä yleisimmin esiintyy.

d-, r- ja ð-varianttien esiintymät erottuvat selkeästi katovarianteista. d- ja r-varianttien erot ovat läpi aineiston melko pieniä kokonaismääriä verratessa. Kahdessa ensimmäisessä haastattelussa d on hieman r-varianttia yleisempi. Viimeisessä haastattelussa r-esiintymät nousevat määrällisesti d:n ohi, mutta vain yhdellä esiintymällä. ð-variantin käyttö on kahteen muuhun varianttiin verrattuna vähäistä, mutta sen käyttö on Tainalla yleistynyt hieman. Kuten aiemmin mainitsin, murteellista r-varianttia suosivilla esiintyy usein puheessa myös murteellisena pidettyä ð-varianttia. Myös Tainalla r-variantin esiintymien yleistyessä ovat ð-esiintymät lisääntyneet. Kun murteellisten r- ja ð-varianttien esiintymät lasketaan yhteen, on niiden osuus jokaisessa haastattelussa suurempi kuin yleiskielisen d:n osuus. Näin ollen aineiston perusteella Tainan puhekieli yleiskielen d:n osalta luokitellaan murteelliseksi.

Seuraavaksi tarkastelen Tainan varianttien käyttöä tarkemmin niin eri äänneympäristöissä kuin sanatasollakin. Eri äänneympäristöissä varianttien yleisyys vaihtelee. Myös sanatasolla on havaittavissa erilaisia ilmiöitä: jotkin Tainan käyttämät sanat vaikuttavat olevan vakiintuneita yleiskielen d:n vastineiden osalta, kun taas joissain sanoissa esiintyy reilusti vaihtelua yhdenkin haastattelun aikana.

hd-asema

hd-asema	**kato**	**d**	**r**	**ð**
1977 67 kpl	49 *(73,1 %)*	3 *(4,5 %)*	11 *(16,4 %)*	4 *(6,0 %)*
1997 51 kpl	14 *(27,5 %)*	8 *(15,7 %)*	24 *(47,1 %)*	5 *(9,8 %)*
2019 44 kpl	17 *(38,6 %)*	8 (*18,2 %)*	15 *(34,1 %)*	4 *(9,1 %)*

Taulukko 2. Yleiskielen d:n vastineiden esiintymät vuosittain h:n jälkeisessä asemassa.

h:n jälkeisessä asemassa katoesiintymien vähentyminen mukailee Tainan kaikkien katoesiintymien yleiskuvaa, eli esiintymät ovat selkeästi vähentyneet ensimmäisestä haastattelusta viimeiseen. Kuten taulukosta 2 voidaan nähdä, katovariantin käyttö on laskenut reilusti verratessa ensimmäistä ja viimeistä haastattelua.

Viimeisessä haastattelussa katoesiintymiä on kuitenkin enemmän kuin keskimmäisessä, niin määrällisesti kuin prosentuaalisestikin. Sanatasolla tutkittaessa katovariantti ei ole levinnyt uusiin sanoihin, vaan tiettyjä sanoja esiintyy uusimmassa haastattelussa edellistä enemmän. Palaan tähän tarkastellessani tiettyjä sanoja tarkemmin.

Sen sijaan kokonaiskuvasta poiketen Tainan puheessa r-variantti on h:n jäljessä todennäköisempi kuin d tai ð läpi koko aineiston. Varsinkin 90-luvulla sen käyttö on runsasta, lähes puolet esiintymistä ovat r-variantillisia. Vuoden 2019 haastattelussa r-variantin osuus on enää noin kolmasosa, mutta silti se on yleisin variantti. Tässä äänneympäristössä näennäisaikaennusteiden mukaista yleiskielistymistä keski-iässä ei siis ole selkeästi tapahtunut. Yleiskielisen d:n osuus on keski-iässä kyllä kasvanut, mutta ei murteellisen r:n kustannuksella.

Kuten koko aineistossa, ð-esiintymät ovat vähäisimpiä myös h:n jälkeisessä asemassa. Määrällisesti erot ovat hyvin pieniä: ensimmäisessä haastattelussa neljä esiintymää, keskimmäisessä viisi ja viimeisimmässä neljä. ð-variantin käytössä on paljon vaihtelua haastatteluiden välillä, eikä siitä ole löydettävissä selkeitä säännönmukaisuuksia.

Seuraavaksi tarkastelen yleiskielen d:n vastineita h:n jälkeisessä asemassa muutaman aineistossa useasti esiintyvän sanan myötä. Lisäksi tarkastelen yleiskielen d:n vastineita numeraaleissa, joissa d on h:n jälkeisessä asemassa, sillä tässä sanaluokassa esiintymiä on useita.

Tehdä-verbi

Tehdä-verbiä esiintyy jokaisessa haastattelussa. Heti ensimmäinen huomio on, että Taina ei tuota katovarianttia *tehdä*-verbin yhteydessä ollenkaan. Edes vuoden 1977 haastattelussa ei ole yhtään katovariantillista esiintymää, vaikka h:n jälkeisessä asemassa se on yleisin variantti.

Yleiskielen d:n vastineena *tehdä*-verbissä Tainalla käytetyin variantti on r. Ensimmäisessä haastattelussa yleiskielen d:n vastineiden esiintymistä r-variantillisia on 50 %, 90-luvulla 53,3 % ja viimeisessä haastattelussa 87,5 %. d:n ja ð:n käyttö on melko tasaista kahdessa ensimmäisessä haastattelussa, mutta viimeisessä haastattelussa ð ei esiinny enää kertaakaan ja d esiintyy kerran. r on siis viimeisessä haastattelussa entistä selkeämmin todennäköisin variantti. Se ei kuitenkaan ole ainoa käytössä variantti, joten se ei täysin ole syrjäyttänyt muita.

Tehdä-verbissä esiintyy vaihtelua ja joitain Tainan varianttivalintoja voidaan pitää tarkoituksenmukaisina. Aina ei siis välttämättä ole kyse tahattomasta vaihtelusta. Esimerkiksi yksi d-esiintymä 90-luvun haastattelussa oli selkeästi korostettu äänenpainolla, ja ehkä juuri painotuksen myötä käytössä on yleiskielinen variantti (esimerkki 1). Haastatteluista on myös huomatavissa, että peräkkäisissä lauseissa on usein käytössä sama variantti, jos *tehdä*-sana esiintyy useamman kerran (esimerkit 1, 2 ja 3). Tässä on kuitenkin myös yksi poikkeus 90-luvun haastattelusta, jossa d-variantillinen esiintymä on kahden r-variantillisen välissä (esimerkki 4).

Esimerkkejä

(1) *että ainostaan autetaan. mutta ei niŋkun* ***tehdä.*** *no mää torvi sitteŋ kun tein niŋ kylä mää sitten_oon saanut* ***tehdäkki.*** *(1997)*

(2) *että s^{i}ttet taas mää sain* ***tehräp*** *pitkiä tyɛpäiviä että', muu_ei ollun niŋku^{s} semmosta hualta et tarvii vielä ollav voimaa kotona että, että jaksaa sittet* ***tehrä****r ruuat ja pestäp pyykit ja, (1997)*

(3) *ensin ne tulee tänne, syörää makaron^{i}laatikko se oŋ kans joka kerta sa-, sitten* ***tehrään****_eväät junaan, mm, kysyin nyt_että viäläkö* ***tehrä.*** *(2019)*

(4) *mää sano et jaahaj ja mites tääl_om pukemine ja istuin n^{i}n saman tien ne oli jo mun sylis, auta, aivan toimettomina. eikä osannut* ***tehräm-****, ja minä tietystip puin. m. eikä tarvinnut* ***tehdäk*** *kuŋ kerta n^{i}m mää saiŋ kuule viikon* ***tehräs*** *sitä. (1997)*

Tehdä-verbin käyttö vaikuttaisi siis d-, r- ja ð-varianttien osalta olevan hyvin vaihtelevaa ja suurimmalta osin epäsäännöllistä. Varsinkin vuoden 1997 haastattelussa esiintyy paljon vaihtelua. Variantin valinnalle ei aineiston perusteella löydy säännöllisyyttä esimerkiksi tietyistä aiheista puhuttaessa. Kuten esimerkissä 1 jo huomioin, muutaman kerran Taina käyttää d-varianttia korostaakseen sanaa. Korostuksen huomaa sananpainosta. d-variantin käyttäminen painotusta ilmaisemassa kertoo puhujan kielitajusta sen, että hän ymmärtää d:n olevan yleiskielinen ja näin ollen osaa käyttää sitä vahvistamaan sanomaansa. Tätä ilmiötä esiintyi Tainalla muissakin sanoissa ja palaan siihen vielä myöhemmin uudestaan *todella*-sanan yhteydessä. Kaikki d-variantilliset esiintymät eivät kuitenkaan ole tällaisia tehokeinona käytettäviä, vaan niitä esiintyy myös spontaanisti. Tainan runsas varianttien vaihtelu *tehdä*-verbissä tukee ajatusta idiolektista resurssina: mikään variantti ei ole viimeisessäkään haastattelussa, Tainan ollessa yli 60-vuotias, syrjäyttänyt muita täysin.

Lähteä-verbi

Lähteä-verbin heikonasteen taivutusmuodoissa katovariantti on selkeästi yleisin niin ensimmäisessä kuin viimeisessäkin haastattelussa. Keskimmäisessä haastattelussa on havaittavissa enemmän vaihtelua varianttien välillä kato- ja r-varianttien esiintyessä yhtä useasti. *Lähteä*-verbistä mielenkiintoisen tekee se, kuinka varianttien käyttö vaihtelee eri persoonapäätteiden yhteydessä.

Ensimmäisessä haastattelussa katoesiintymät ovat selkeästi yleisimpiä. 12:sta *lähteä*-verbin esiintymästä 11 on katovariantillisia ja yksi r-variantillinen. Aineistosta huomaa, että Tainalla katovariantti on käytössä monikon taivutusmuodoissa, kun taas yhden kerran haastattelussa esiintyvässä yksikön ensimmäisen persoonan muodossa on käytössä r-variantti (esimerkit 5 ja 6). Koska vuoden 1977 haastattelussa esiintyy yksikön taivutusmuoto vain kerran, ei tämän yhden haastattelun perusteella

voi tehdä tarkkoja päätelmiä. Tämä sama ilmiö toistuu kuitenkin osittain myös myöhemmissä haastatteluissa.

Esimerkkejä

(5) *sem mää muistaŋ kans_että se oli iham piänest pittäi sillai ku luisteleel* ***lähettii*** *ja, ne niŋkup piti sitä ken- Messukyläŋ kenttää hallussaa. (1977)*

(6) *silloŋ ku mää* ***lährin*** *tanhuaan nim mää osasin sill^{o}j jo tanssiak kum meijän_isä on_ollu, hyvä tanssii (1977)*

Vuonna 1997 kato- ja r-varianttien esiintymiä oli molempia neljä, eli vaihtelu vaikuttaisi tasaantuneen. Kuitenkin kun tarkastellaan esiintymiä tarkemmin, voidaan huomata, että r-variantillisista esiintymistä kolme ovat yksikön ensimmäisessä persoonassa ja vain yksi on monikkomuotoinen (esimerkit 7 ja 8). Kaksi katovarianttimuotoa on monikkomuotoisia ja kaksi yksikön toisessa persoonassa. Nämä yksikkömuodot toisaalta ilmenevät, kun Taina kertoo mitä hänen poikansa on sanonut, joten on mahdollista, että se on vaikuttanut nuorten puhekielelle ominaisen katovariantin valintaan (esimerkit 9 ja 10). Muita yksikkömuotoisia katoesiintymiä ei näiden lisäksi esiinny. Nämä havainnot vahvistavat siis ensimmäisen haastattelun pohjalta tekemääni havaintoa siitä, että katoesiintymä on vakiintuneempi monikollisissa muodoissa ja r-variantillinen taas yksikkömuodoissa.

(7) *Tepsi Tappara. seuraavana torstaina ja mää s- -tä semmosta mää* ***lähreŋ*** *kattoon_että (1997)*

(8) *yleensäk ku johoŋkil* ***lähretääŋki*** *nin, se on_ihan, sis, se on_ihan_ilmam muuta et Taneli tulee mukaa*

(9) *niŋkum me* ***lähetti^{i}*** *juhannus-, -viikon alussa, ja tulti^{i}n seuraavav viikom puålen välij jäl^{ä}kee (1997)*

(10) *sillai et se joka kerta kysyy kun niil_om peli et* ***lähek*** *sä äiti, kattoo et* ***lähek*** *sää mukkaa*

Uusimman haastattelun esiintymien suhde on hyvin samankaltainen kuin ensimmäisessä haastattelussa: katoesiintymiä on 12, r-variantillisia esiintymiä on yksi, ja d:tä tai ð:ta ei esiinny ollenkaan. Näistä katoesiintymistä 11 on monikollisia ja yksi yksikkömuotoinen. Ainoa r-variantillinen esiintymä on yksikkömuotoinen *lähret.* Sama muoto toisaalta esiintyy heti Tainan seuraavassa lauseessa katovariantillisena. Yksikön ensimmäisen persoonan muotoja ei viimeisessä haastattelussa valitettavasti esiinny. Nämä esiintymät olisivat osaltaan voineet vahvistaa tekemiäni havaintoja.

Aineiston esiintymien pohjalta voidaan kuitenkin havaita, että kahdessa ensimmäisessä haastattelussa (joissa yksikön ensimmäisen persoonan muotoja esiintyy) r-variantti on muita variantteja todennäköisempi yksikön ensimmäisessä persoonassa. Sen sijaan monikon taivutusmuodoille todennäköisin

variantti Tainalla on kato. Muissa aineistossa esiintyvissä hd-aseman sanoissa ei vastaavaa ilmiötä voida tarkastella, sillä näissä sanoissa yksikön taivutusmuodoissa ei esiinny yleiskielen d:tä (esimerkiksi nähdään – näen / tehdään – teen). Joidenkin VdV-aseman sanoissa vastaavaa ilmiötä oli havaittavissa (esimerkiksi *pitää*-verbissä), mutta esiintymiä ei niissäkään ole joka haastattelussa, joten havainnoista ei voi tehdä kuin varovaisia päätelmiä.

Numeraalit

Numeraaleja, joiden perus- tai taivutusmuodoissa yleiskielen d esiintyy h:n jälkeisessä asemassa, Tainan haastatteluissa ovat *yksi, kaksi, kahdeksan, yhdeksän, yksitoista, kaksitoista, kahdeksantoista, yhdeksäntoista, kaksikymmentä, kaksikymmentäviisi* ja *sata*. Osa näistä esiintyy vain kertaalleen, enkä siksi käsittele kaikkia. Numeraaleissa on havaittavissa eroja varianttien vaihtelussa haastattelujen välillä. Toisissa numeroissa vaihtelu on runsaampaa ja toisten kohdalla Tainan ääntämys taas on hyvinkin vakiintunutta läpi aineiston. Ensimmäisessä haastattelussa yleisin variantti on kato, niin kuin monissa muissakin h:n jälkeisen aseman sanojen kohdalla. d:n, r:n ja ð:n kohdalla vaihtelu on hyvin tasaista.

Katoesiintymien väheneminen näkyy myös numeraaleissa, joissa d on h:n jälkeisessä asemassa. Ensimmäisessä haastattelussa kato esiintymät ovat selkeästi yleisempiä: 22 esiintymästä 18 on katoedustuksellisia. Näiden lisäksi haastattelussa esiintyy kaksi r-varianttia, yksi ð-variantti ja yksi d-variantti. d-variantin käyttöön vaikuttaa todennäköisesti aihepiiri: numero *kahdeksa* tulee ilmi puhuttaessa kouluarvosanoista, eli asian virallisuus saattaa vaikuttaa tähän yleiskieliseen ääntämykseen, eikä sitä muutoin ilmene. Muut katovariantista poikkeavat variantit edustavat puhujan monipuolista resurssia, eikä asiayhteydestä ole pääteltävissä syytä äänteiden käytölle (esimerkit 11-13).

Esimerkkejä

(11) *ku^{s} siin_oli mun sisko ja niŋku^{s} seŋ kavereita, nuorimmat_o, kaks vuotta niŋkum muv veljeni kans sam*maa ikää et nyt_on siinä* ***kaheksa yheksäntoista.*** (1977)

(12) *se joka oŋ* ***kahrel*** *lapsen_isä se, niin nin tota, ne oli samalla luokalla nin, ne lunttas_aina yhessä. (1977)*

(13) *yhellä pojalla siin_oli stel laskento vitonen nin, sit me, seuraava kesä nim me leikittiin_aika taajaaŋ koulua tai siis sillai et me laskettii hirveestis seŋ kans ja seuraavana vuanna sil oli* ***kahdeksa****.* (1977)

1997 vuoden haastattelussa katoesiintymät ovat selkeästi vähentyneet: 16 esiintymästä enää puolet on katoedustuksellisia. Esimerkiksi numerot *yksi* ja *kaksi*, joiden yleisin esiintymä ensimmäisessä

haastattelussa oli kato, esiintyvät keski-ikäisellä Tainalla pääsääntöisesti r-variantin kanssa. Kuitenkin numeron *kaksitoista* taivutusmuodot esiintyvät säännönmukaisesti katovariantillisina. (esimerkit 14-16). Numeroiden *kahdeksan* ja *yhdeksän* kohdalla on selkeää vaihtelua ääntämyksessä; lähes yhtä todennäköisesti nämä numerot esiintyvät sekä kato- että r-variantillisina. Samalla tavalla kuin numeron *kaksi* sisältävän lukusanan *kaksitoista* taivutusmuodot, myös numeron *kahdeksan* sisältävä *kaheksankytä* esiintyy katovariantillisena, vaikka numerossa *kahdeksan* on havaittavissa vaihtelua (esimerkit 17-18).

Esimerkkejä

(14) *mitäs siinä sitte oŋko siinä, ei siinä taira olla yhtääŋ kolmev vanhaa et ne oŋ* ***kahrev*** *vanhoja,* (1997)

(15) *Jaakko soittiki jo sitte ne oli* ***kaheltatoista*** *jo päässy itekki ei, ei siä olluk kai opettajiakap pahemmi huittanu ollal lavvantaina koulussa ni. (1997)*

(16) *nyt mää meeŋ* ***kahestoista*** *päivä ens kuuta sitten nin lopputuamiolle etä leikataaŋko (1997)*

(17) *mää on_aina sanonu että jumala loi seittemäm päivää ja Tappara loi* ***kahreksannen*** *ainakim meiräm perheesee. (1997)*

(18) *nin siitä on* ***kaheksaŋkytä*** *kilometriä niŋku Entsööppiŋkiin, (1997)*

Uusimmassa haastattelussa numeraaliesiintymiä on huomattavasti vähemmän kuin aiemmissa. Kahdeksan esiintymän mukaan tehdyn havainnoinnin perusteella voidaan kuitenkin huomata, että r-variantti on vähentynyt selvästi ja on havaittavissa enää numero *yhden* kohdalla.

Eniten ja selkeintä muutosta edustuu viimeisenkin haastattelun kohdalla numerossa *kaksi*. Viimeisimmässä haastattelussa varianttina esiintyy vain ð (esimerkki 19). Kuitenkin samalla tavalla kuin 90-luvun haastattelussa esiintyneissä numeron *kaksitoista* esiintymissä, viimeisimmässä haastattelussa numeron *kaksikymmentä* taivutusmuodoissa on Tainalla aina käytössään katovariantti (esimerkki 20). Tainalla on jo nuoruudessa vakiintunut numeron *kaksi* sisältävien lukusanojen ääntämys, eikä se ole muuttunut, vaikka numeron *kaksi* ääntämyksessä on tapahtunut muutoksia.

Esimerkkejä

(19) *öiti on_ollu,* ***kahðev vanha****, jaa isä on_ollu, seittemäŋ ku ne on, Kanadasta tullut takasi.* (2019)

(20) ***kaheskymenes*** *neljättä --.* (2019)

Aineiston perusteella uusimmassa haastattelussa numeroiden *kahdeksan* ja *yhdeksän* esiintymät näyttäisivät vakiintuneen katovariantillisiksi. Toisaalta *yheksän* esiintyy aineistossa vain kerran osana pi-

dempää yhdyssanaa ja *kaheksan* taas kahdesti osana yhdyssanaa *kaheksantoista*. Varsinkin katovariantillinen muoto *kaheksantoista* kiinnittää huomion, sillä se vahvistaa havaintoa samanlaisesta ilmiöstä kuin numeron *kaksi* sisältävien lukusanojen kohdalla.

Esimerkkejä

(21) *pitääkö sanoot* ***tuhatyheksänsataa****.* (2019)

(22) *vanhempi lapselaps täytti justiiŋ* ***kaheksantoista*** *ja sai ajokorti.* (2019)

Numeron *kahdeksan* sisältäviä lukusanoja esiintyy kaikissa haastatteluissa: esimerkiksi ensimmäisessä haastattelussa numero *kaheksantoista*, keskimmäisessä haastattelussa *kaheksankytä* ja viimeisimmässä haastattelussa jälleen *kaheksantoista*. Kaikki numeron *kahdeksan* sisältävien lukusanojen esiintymät ovat katovariantillisia. Näiden havaintojen perusteella voidaan tehdä varovainen päätelmä, että Tainalla on jo nuorella iällä myös numeron *kahdeksan* johdoksiin vakiintunut katovariantti. Vuoden 1997 haastattelussa *yhdeksän* esiintyy ainoastaan yksinään, joten on mahdoton päätellä, onko esimerkiksi numeron *yhdeksäntoista* kohdalla havaittavissa samankaltaista ilmiötä.

VdV-asema

VdV asema	**kato**	**d**	**r**	**ð**
1977 16 kpl	1 (6,3 %	8 (50,0 %)	3 (18,8 %)	4 (25,0 %)
1997 35 kpl	4 (11,4 %)	25 (71,4 %)	3 (8,6 %)	3 (8,6 %)
2019 26 kpl	6 (23,1 %)	10 (38,5 %)	5 (19,2 %)	5 (19,2 %)

Taulukko 3. Yleiskielen d:n vastineiden esiintymät lyhyen vokaalin jälkeisessä asemassa.

Lyhyen vokaalin jälkeisessä asemassa yleiskielen d:n vastineista selkeästi yleisin läpi koko aineiston on d. Ensimmäisessä haastattelussa sen osuus on 50 % esiintymistä ja keskimmäisessä jopa 71,4 %. Viimeisimmässä haastattelussa sen osuus on kuitenkin enää 38,5 % eli varianttien erot ovat tasoittuneet ja vaihtelua on enemmän.

Tässä asemassa r- ja ð-varianttien esiintymät ovat lähes yhtä todennäköisiä. Ensimmäisessä haastattelussa ð on muutaman prosentin todennäköisempi, mutta kahdessa viimeisimmässä haastattelussa esiintymiä on yhtä monta. Ensimmäisessä haastattelussa neljäsosa esiintymistä oli ð-variantillisia, keskimmäisessä haastattelussa sen esiintyvyys laski, mutta viimeisimmässä sen osuus taas nousi. r-

variantin muutos on hyvin vastaavanlainen, tosin ensimmäisessä haastattelussa sen osuus oli vähäisempi kuin ð-variantin. Kun verrataan näiden murteellisten varianttien yhteenlaskettua osuutta yleiskieliseen d-varianttiin, huomataan että tässä asemassa yleiskielisen d:n esiintyminen on todennäköisempää. Viimeisessä haastattelussa tilanne on kuitenkin tasoittunut: yleiskielisen ja murteellisten varianttien osuus on yhtä suuri.

Katovariantti käyttäytyy lyhyen vokaalin jälkeisessä asemassa kvantitatiivisen analyysin mukaan päinvastoin kuin katovariantti yleisesti kokoaineistossa, sillä sen osuus kasvaa koko ajan ensimmäisestä haastattelusta viimeiseen yli 16 %. Tämän aseman katoesiintymien määrät ovat kuitenkin hyvin pieniä, eikä tämä trendi siksi näy koko aineistoa tarkastellessa.

Lyhyen vokaalin jälkeisessä asemassa esiintyvät sanat vaihtelevat paljon haastatteluiden välillä. Ei ole montaa sanaa, joka esiintyisi jokaisessa haastattelussa useasti. Käsittelen tässä kappaleessa tämän aseman erilaisia havaitsemiani ilmiöitä, jotka liittyvät yhteen tai useampaan sanaan.

Todella

Todella-sana kiinnittää aineiston esiintymiä tarkastellessa huomion, sillä sen käyttö on hyvin vakiintunutta Tainan puheessa. Sitä esiintyy keskimmäisessä ja viimeisessä haastattelussa, ja Taina tuottaa sanassa aina variantin d, yhtä ð-varianttia lukuun ottamatta. Sanan yhteydessä voidaankin huomata samankaltainen ilmiö kuin aiemmin *tehdä*-verbin yleiskielisen muodon kohdalla. *Todella*-sanan käyttö vahvistussanana jo itsessään pyrkii korostamaan puheena olevaa asiaa ja Tainan puheessa sana esiintyy lähes poikkeuksetta äänenpainolla korostettuna, kuten osa tehdä-verbin d:llisistä esiintymistä. Tämän korostuksen takia sanan kohdalla todennäköisimmin valikoituu juuri yleiskielinen d-variantti.

Keskimmäisessä haastattelussa *todella*-sana esiintyy kahdeksan kertaa. Kahdeksasta esiintymästä viisi on vahvasti painotettuja. Lopuissa esiintymissäkin on lievää painotusta, joskin ð-variantillisessa esiintymässä painotus on hyvin vähäistä. Eräässä *todella*-sanan esiintymässä huomio kiinnittyy sitä edeltävään numeraaliin. Poikkeuksellisesti Taina tuottaa numeraalista *kaksikymmentäneljä* täysin yleiskielisen muodon, vaikka yleiskieliset numeraalit eivät ole tyypillisiä Tainan puhekielelle. Tämä osoittaa, että Tainalla mahdollisesti yleiskielisen muodon käyttöä sanoman painottamisessa on havaittavissa myös muissa tapauksissa kuin yleiskielen d:n variantin valinnassa.

Esimerkkejä

(23) *sit joŋkum pitäs_ottaam mut niŋkun, kynsiinsä ja sem pitäs* ***todella*** *sitten, opettaam mua.* (2019)

(24) *jottaiŋ kus siäl_oli lista niŋkun* ***toðella*** *pitemmällek kum maaliskuu ni siälä se hänen nimensä, me- meni muitten mukana vaikka, (*2019*)*

(25) *nin siäl_oli* <u>*kaksikymmentäneljä*</u> ***todella****, erilaista, tämmöstä.* (2019)

Viimeisimmässä haastattelussa *todella*-sana esiintyy kaksi kertaa. Molemmissa tapauksissa Tainalla on käytössään d-variantti, vaikka yleisesti lyhyen vokaalin edellä d:n käyttö onkin vähentynyt. Sanoissa on myös kuultavissa lievää painotusta, ja sen perustella voidaan uskoa tämän ilmiön edelleen olevan Tainan idiolektille omainen.

Katovariantilliset sanat ja niiden muutos

Kuten jo mainitsin, lyhyen vokaalin jäljessä katovariantin käyttö on lisääntynyt. Seuraavaksi tarkastelen katovariantin kehitystä tarkemmin. Viimeisessä haastattelussa, jossa Taina käyttää katovarianttia eniten, esiintyy seuraavat sanat: *ees* (edes), *eessä* (edessä) ja *ootas* (odotas). Kun vertaillaan aiempien haastattelujen esiintymiä, voidaan huomata, että *ees* esiintyy Tainalla kaikissa haastatteluissa vain katovariantillisena. Tämä sana on siis selvästi vakiintunut jo nuorella iällä ja pysyy samana läpi aineiston. Muiden edellä mainittujen sanojen kohdalla tilanne on kuitenkin eri.

Esimerkkejä

(26) *kump pojat_on et teihän ne annak koskeekkaam moppoonsa* ***ees*** *kaverin nin,* (1977)

(27) *--mut nää pienemmäk kun_ei ni kaikki ei* ***ees*** *puhu vielä ja,* (1997)

(28) *monet_ei* ***ees*** *tiä että siɛll_on semone,* (2019)

Ensimmäisessä haastattelussa Tainalla on *edessä-, edellä-* sekä *odota*-sanojen yhteydessä käytössä useimmiten r-variantti. Yhden kerran Taina tuottaa muodon *oðottaa*, mutta se ei ole poikkeuksellista, sillä r-variantillisissa sanoissa sitä esiintyy muutenkin. Näiden sanojen muutosprosessista kuitenkin ilmenee se, kuinka lyhyen vokaalin jäljessä yleiskielen d:n vastineena katovariantti toimii Tainalla päinvastoin kuin yleiskuvassa. Jostain syystä nuoruuden r-variantin käyttö on selkeästi muuttunut katovariantin käytöksi viimeisessä haastattelussa. Sitä, onko muutos tapahtunut jo ennen keski-ikää vai vasta myöhemmällä iällä, ei voida aineiston pohjalta päätellä, sillä 90-luvun haastattelussa kyseisiä sanoja ei esiinny. Päinvastaiseen muutokseen voisi löytyä selitystä kieliyhteisön tasolta: onko sanojen muutos samansuuntaista myös muiden Tainan ikäryhmään kuuluvien kohdalla? Kyseessä voi olla myös vain Tainan idiolektille ominainen muutos. Aineistoni pohjalta en kuitenkaan saa sitä selville.

Esimerkkejä

(29) *nin tota siältä, Ruukim mettästä nin sammakoŋ kutua otettiim purkkii ja myytiiŋ kymmenen penniä purkillinen ni siinä kaupan* ***eressä****.* (1977)

(30) *et kum mulla jäi, saapas tai joku lumihaŋkeen ni se juoksi itkieŋ kotio sano äitil -tä kun Tainan saapas jäi ja mää tyyriinä* ***orotav*** *vaan_et mun saapast haetaan tai lompustelim perässä--* (1977)

(31) *tolla oŋ koppa, pyörän_****eessä*** *ja, se tykkää kovastij ja*, (2019)

(32) ***ootas*** *mihim me seuravaks mennä,* (2019)

VVdV-asema

VVdV-asema	kato	d	r	ð
1977 77 kpl	37 *(48,1 %)*	25 *(32,5 %)*	11 *(14,3 %)*	4 *(5,2 %)*
1997 71 kpl	2 *(2,8 %)*	30 *(42,3 %)*	32 *(45,1 %)*	7 *(9,9 %)*
2019 43 kpl	6 (*14,0 %)*	15 *(34,9 %)*	14 *(32,6 %)*	8 *(18,6 %)*

Taulukko 4. Yleiskielen d:n vastineiden esiintymät pitkän vokaaliaineksen jälkeisessä asemassa.

Pitkän vokaaliaineksen jälkeisessä asemassa yleiskielen d:n vastineiden esiintymien yleisyys vaihtelee huomattavasti enemmän kuin muissa asemissa. Ensimmäisessä haastattelussa Tainan yleisin variantti pitkän vokaaliaineksen jäljessä on kato sen kattaessa lähes puolet esiintymistä. Keskimmäisessä haastattelussa tilanne on kuitenkin muuttunut selkeästi. Yleisin variantti on r, ja vain muutaman prosentin erolla seuraavaksi yleisin on d. Katovariantin osuus on enää vain 2,8 %. Viimeisessä haastattelussa tilanne on taas erilainen: d variantista on tullut hieman r varianttia yleisempi, mutta molempien osuus on laskenut ja kaikkien neljän variantin esiintymät ovat tasoittuneet. Katovariantti on lisääntynyt keskimmäisen ja viimeisen haastattelun välillä. ð-variantin osuus on kasvanut hitaasti läpi aineiston. Murteellisten r- ja ð-varianttien esiintymien osuus on kahdessa viimeisimmässä haastattelussa selkeästi yleiskielistä d-varianttia suurempi.

Meidän

Tämän aseman yleisimmin esiintyvä sana on persoonapronominin *me* genetiivimuoto *meidän*. Tainan puheesta voidaan havaita kaikkia neljää eri varianttia käytössä yleiskielen d:n vastineena tässä sanassa. Vuonna 1977 *meidän*-sanan esiintymiä on huomattavasti enemmän kuin muissa haastatteluissa, ja se esiintyy lähes yksinomaan katovariantin kanssa muodossa *meijän* (esimerkit 33 ja 34). Vain yksi d-variantillinen esiintymä on näiden katovariantillisten lisäksi. Se esiintyy tilanteessa, jossa Taina on edellisessä lauseessa matkinut ylempiluokkaisen henkilön puhetta ja samassa lauseessa tuottaa sanan *he* genetiivimuodossa d-variantin. Tämä voi vaikuttaa seuraavan lauseen poikkeukselliseen

varianttivalintaan (esimerkit 35-36). Katoääntämyksissä on havaittavissa pieniä eroja. Siirtymä-äänteenä Tainalla on useimmiten käytössä j (*meijän* tai *meijjän*), yksi esiintymä viimeisessä haastattelussa on ilman siirtymä-äännettä. En tee eroa näiden ääntämysten välillä, vaan olen sijoittanut kaikki samaan katoäänne kategoriaan.

Esimerkkejä

(33) *sitte^{k} kotia kul leikittiin im pojat_oli isät ja tollai kun, ussein* ***meijän*** *pihas sit sillai et--* (1977)

(34) ***me^{i}jän****_isä vaa sano että meette että, kyä se hianostim menee ja,* (1977)

(35) *ainoo oli sten_yks joka siinä sit sano että,* ***heidäl*** *lapsett_ei leikit työläisteŋ kakaroitteŋ kanssa mutta,*

(36) *ja kus se huamas sej ja sillet tuli jatkuvasti^{r} riitaa lastensak kans niin tottakais se päästi ne sinnem* ***meidäm*** *porukkaan.* (1977)

90-luvun haastattelussa nähdään *meidän*-sanan ääntämyksessä iso muutos. Aiemmassa haastattelussa selkeästi yleisin variantti kato on vähentynyt huomattavasti ja esiintymät jakaantuvat melko tasaisesti d-, r- ja ð-varianttien välillä. Huomion arvoista on myös, että ensimmäisen haastattelun yhteensä 37 esiintymästä määrä on vähentynyt kahdeksaan. Osittain siis katovariantin määrällinen vähentyminen liittyy myös kyseisen sanan käytön vähentymiseen. Vaikka sanan esiintyvyys on paljon pienempi, voidaan todeta kuitenkin katovariantin käytön vähentyneen, sillä 90-luvulla Tainalla on sanan yhteydessä käytössä myös variantteja, joita ei ensimmäisessä haastattelussa ollut.

Esimerkkejä

(37) *kum me nähtii et ne tulee ja ne tuli sisään tästä nim* ***me^{i}jän****_isä lähti viemääm meitä s-, sinne--(1997)*

(38) *juu* ***meidäj*** *Jaakoll_oli kans se(--), samallailla hänen serkkupojallaan se, halus semmoset luistimet jokka osaa luistella. (1997)*

(39) *mää on_aina sanonu että jumala loi seittemäm päivää ja Tappara loi kahreksannen ainakin* ***meiräm*** *perheesee.(1997)*

(40) *ne on niin ne oŋ ku yä ja päivä* ***meiðän*** *pojat. (1997)*

Vuosien 1997 ja 2019 haastatteluja verratessa voidaan huomata, että *meidän*-sanan ääntämys on edelleen viimeisessä haastattelussa vaihtelevaa. Mikään tietty äänne ei ole vakiintunut, vaan sanaa esiintyy kaikilla varianteilla. Pieni muutos on kuitenkin tapahtunut, sillä katovariantillinen muoto on viimeisimmässä haastattelussa selkeästi yleisin, vaikka myös muita esiintymiä on useampia. Kaikki yleiskielen d:n vastineena toimivat variantit siis kuuluvat eläkeikäisen Tainan resurssiin.

Esimerkkejä

(41) *ei o pyɛritty me eikä ok kauhesti* ***meiäm*** *pojakka--* (2019)

(42) *meillä ei ot tää* ***meidäm*** *porukka ei oo pitäny,* (2019)

(43) *ja* ***meirät*** *tiɛtystitik kutsuttiim mukaa.* (2019)

(44) ***meiðäv*** *vanhempi poika, kuŋ kävi Messukylän, lukioo nin,* (2019)

4.2 Inessiivin päätteiden variaatio

Piirteen tausta ja rajaus

Tässä luvussa tarkastelen Tainan inessiivin päätteiden variaatiota sekä muutosta. Olen ottanut tarkasteluun kaikki ne esiintymät, joissa on selkeästi havaittavissa inessiivin pääte. Olen jättänyt Mustanojan tavoin tarkastelun ulkopuolelle *kanssa*-adposition ja *pois*-adverbin.

Tainan puheessa esiintyy kolmea päätevarianttia: ssA, sA ja s. Kuten Mustanoja väitöskirjassaan (2011, s. 151), olen jakanut esiintymät viiteen luokkaan äänneympäristön mukaan taukoa edeltävään, konsonanttia edeltävään, vokaalia edeltävään, liitepartikkelia edeltävään ja possessiivisuffiksia edeltävään asemaan. Mustanoja (mts. 151-152) huomauttaa, että taukoa, konsonanttia ja vokaalia edeltävät asemat ovat variaatiosuhteeltaan saman arvoisia, sillä kaikki kolme päätevarianttia voivat esiintyä näissä ympäristöissä. Sen sijaan s-variantti ei ole rakenteellisesti mahdollinen possessiivisuffiksin eikä kuluneen liitepartikkelin edellä (esimerkiksi *jos(s)ain*). Keskityn piirteen analyysissa kolmeen ensimmäisenä mainittuun asemaan, sillä liitepartikkelien ja possessiivisuffiksien edellä Tainan puheeseen on vakiintunut vahvasti vain ssA-variantti, eikä tapauksissa esiinny vaihtelua.

Tampereen murteelle ominainen inessiivin päätevariantti on ssA (Rapola, 1990, s. 69). sA-varianttia pidetään läntisenä varianttina. Sitä esiintyy Tampereen lähiseuduilla, mutta Tampereen alueella se on huomattavasti ssA-varianttia vähemmän käytössä (Mustanoja, 2011, s. 152-153). Loppuheittoinen s-inessiivi ei kuulu alun perin Tampereen murteeseen. Esimerkiksi Mantila (2004, s. 327) nimittää yleisesti A:n loppuheittoa yleistyväksi puhekielisyydeksi. Tämä voidaan tulkita koskevan myös inessiivin loppuheittoisuutta, jota onkin havaittu tamperelaisten puheessa esimerkiksi aiemmissa Tapu-aineiston tutkimuksissa.

Tapu-aineistossa Mustanojan (2011) havaintojen perusteella ssA on selkeästi yleisin variantti. sA ja loppuheittoinen s esiintyvät vaihtelevasti: osittain havaittavissa on säännönmukaisuuksia, mutta myös idiolektikohtaista vaihtelua. Loppuheittoista s:ää esiintyy eniten vokaalin edellä, ja lähes aina siihen liittyy sandhiloppuheittoisuus eli legatoääntämys (Mustanoja, 2011, s. 173). sA-variantti taas esiintyy usein osana inessiiviketjua tai s-konsonantin edellä (mts. 163).

Näennäisaikaennuste edustuksesta Tampereella

Aiempaa tutkimusta inessiivin päätteiden esiintymistä TAPU-aineiston haastatteluissa on tehnyt esimerkiksi Airi Vilhunen. Tarkasti ottaen Vilhunen tutki loppuheittoisen a:n variaatiota, joten hän ei tee eroa ssA- ja sA-varianttien välillä. Vilhusen mukaan nuoret työläistaustaiset naiset ovat avain asemassa a:n loppuheiton tulevassa kehityksessä, vaikka tarkempaa näennäisaikaennustetta hän ei tehnyt. (Mustanoja, 2011, s. 154). Loppuheittoista inessiivin päätettä esiintyi ensimmäisen haastatte-

lukierroksen haastatteluissa selkeästi enemmän nuorilla puhujilla. Sen onkin uskottu lisääntyvän tamperelaisilla puhujilla juuri näiden nuorten myötä. Mustanojan (mts. 173) Tampereen puhekielestä tekemät havainnot kertovat s-variantin muutoksen olevan kuitenkin hyvin vaihtelevaa, niin idiolektien kuin äänneympäristöjen välillä. Hänen mukaansa TAPU-aineistossa ei ole havaittavissa selkeää lisääntymistä, ainakaan sA-variantin kustannuksella.

Taina

Mustanoja nosti väitöskirjassaan Tainan inessiivin päätevarianteista esiin muutaman muusta aineistosta poikkeavan huomion. Ensinnäkin ensimmäisessä vuoden 1977 haastattelussa Taina käytti huomattavan paljon loppuheittoista s-varianttia konsonantin edellä (50/148). S-variantin todennäköisyydessä oli myös havaittavissa eri suuntaista muutosta eri asemissa. (Mustanoja, 2011, s.173).

Toinen huomio oli, että vokaalia edeltävässä asemassa Tainan yleisin variantti, kahden ensimmäisen haastattelun esiintymät yhteenlaskettuna, on loppuheittoinen s. Näin on Tainan lisäksi vain yhdellä muulla informantilla. (Mustanoja, 2011, s. 173). 90-luvun haastattelussa esiintymien määrä on laskenut selkeästi, ja ssA:n ja s:n todennäköisyysjärjestys on muuttunut (mts. 174). Kuitenkin s-varianttia esiintyy edelleen ja Mustanoja pohtiikin, voisiko Tainan idiolekti olla labiili eli muutoksessa tämän piirteen osalta. Monella muulla aineiston puhujalla vokaalia edeltävä loppuheittoisuus liittyy selkeästi määräsanoihin (pääosin *olla*-verbiä edeltäviin esiintymiin), kun taas Tainan puheessa on havaittavissa muunkinlaisia esiintymiä. (mts. 169-170).

Inessiivit: **Kaikki esiintymät**	**-ssA**	**-sA**	**-s**
1977 230	153 *(66,5 %)*	5 *(2,2 %)*	72 *(31,3 %)*
1997 176	138 *(78,4 %)*	5 *(2,8 %)*	33 *(18,8 %)*
2019 122	105 *(85,4 %)*	2 *(1,6 %)*	15 *(12,2 %)*

Taulukko 5. Inessiivien päätevarianttien esiintymien jakaantuminen.

Tainan puheessa yleisin variantti on Tampereen puhekielelle ominainen ssA. Taulukosta 5 nähdään, että se on kaikissa haastatteluissa selkeästi käytetyin .

Loppuheitollista s-varianttia esiintyy jonkin verran, mutta huomattavasti ssA-varianttia vähemmän. s esiintyy eniten ensimmäisessä haastattelussa, nuoren Tainan puheessa. Silloin esiintymiä on 72 ja s-variantin osuus on 31,3 % kaikista inessiiviesiintymistä. Vuosien varrella esiintymät vähenevät selvästi ja uusimmassa haastattelussa loppuheittoisen s:n osuus on enää 12,2 %.

sA-esiintymiä on Tainan puheessa hyvin vähän kaikissa haastatteluissa, ja esiintymät ovat vähentyneet entisestään keskimmäisen ja viimeisen haastattelun välillä. Yhtä esiintymää lukuun ottamatta kaikki ovat konsonanttia edeltävässä asemassa.

Seuraavaksi käsittelen inessiivin päätevarianttien vaihtelua ja muutosta eri äänneympäristöissä. Esiintymien määrien kvantitatiivisen vertailun lisäksi tarkastelen esiintymiä kvalitatiivisesti.

Taukoa edeltävä asema

Tauon edellä	**-ssA**	**-sA**	**-s**
1977 33	32 (97,0 %)	1 (3,0 %)	0
1997 39	27 (69,2 %)	0	12 (30,8 %)
2019 38	36 (94,7 %)	0	2 (5,3 %)

Taulukko 6. Inessiivin päätevarianttien esiintymät taukoa edeltävässä asemassa.

Samoin kuin yleiskuvassa, taukoa edeltävässä asemassa ssA-variantti on Tainalla selkeästi yleisin läpi aineiston sen kattaessa jopa 97 % esiintymistä. Sen sijaan muiden päätteiden osalta vaihtelu ja muutos näyttäisi osittain erisuuntaiselta. Tauon edellä sA-variantti esiintyy vain kerran, ensimmäisessä haastattelussa (*tosa*,).

s-inessiivin kohdalla voidaan havaita yleiskuvasta poikkeava muutos: s-variantin käyttö on lisääntynyt ensimmäisen ja toisen haastattelun välillä jopa 30 % (esimerkit 45 ja 46). Tämä muutos on merkittävä, sillä kellään muulla Tapu-aineiston informantilla ei havaittu kahden ensimmäisen haastattelun perusteella vastaavaa muutosta (Mustanoja, 2011, s. 159). Myöskään Tainalla itsellään ei muissa äänneympäristöissä esiinny vastaavaa. Aineistosta ei löydy selkeää selitystä sille, mistä tämä muutos johtuu. Voikin olla, että jokin kielenulkoinen syy, esimerkiksi elämänmuutokseen liittyvä, on tuonut tämän variantin osaksi Tainan idiolektia. Uusimmassa haastattelussa taukoa edeltävien s-esiintymien määrä on taas vähentynyt huomattavasti, ja niiden osuus on enää hieman yli 5 prosenttia (esimerkki 47). Tilanne on siis palautunut samankaltaiseksi kuin ensimmäisessä haastattelussa, mikä vahvistaa ajatusta siitä, että jokin juuri keskimmäisen haastattelun aikainen väliaikainen elämänmuutos on voinut vaikuttaa Tainan puheeseen, mutta s-variantti ei kuitenkaan ole vakiintunut päävariantiksi.

Esimerkkejä

(45) *joo meil_oli tiistaisin nin tota* ***tossa,*** (1977)

(46) *anopille ja appiukollet tuli nelkytä-, -vuoatis hääpäivä* ***täs,*** (1997)

(47) *ko me^{ä}n sauna on tuåla noin, ja keittiö on* ***tossa,*** (2019)

Konsonanttia edeltävä asema

Konsonantin edellä	-ssA	-sA	-s
1977 148	94 *(63,5 %)*	4 *(2,7 %)*	50 *(33,8 %)*
1997 97	81 *(83,5 %)*	5 *(5,2 %)*	11 *(11,3 %)*
2019 56	47 *(83,9 %)*	2 *(3,6 %)*	7 *(12,5 %)*

Taulukko 7. Inessiivin päätevarianttien esiintymät konsonanttia edeltävässä asemassa.

Niin kuin taukoa edeltävässä asemassa myös konsonantin edellä Tainalla selkeästi yleisin variantti on yleiskuvan mukaisesti ssA. Kuten aiemmin mainitsin, loppuheittoinen s esiintyy ensimmäisessä haastattelussa myös hyvin usein. Taulukosta 7 voidaan havaita, s:n esiintymät konsonantin edellä ovat vähentyneet runsaasti. Kun tarkastellaan esiintymien prosentuaalisia osuuksia, voidaan kuitenkin huomata, että kahden viimeisimmän haastattelun välillä ei ole tapahtunut suuria muutoksia. Esiintymien lukumääräinen vähentyminen selittyy kokonaisesiintymien vähentymisellä: ensimmäisessä haastattelussa konsonanttia edeltäviä esiintymiä oli 148, kun taas viimeisessä haastattelussa niitä oli lähes 100 vähemmän, vain 56.

sA-variantti esiintyy Tainan puheessa lähes aina tässä asemassa. Mustanoja(2011, s. 163) nostaa väitöskirjassaan esiin kaksi aineistossa toistuvaa tendenssiä sA-esiintymille. Ensinnäkin sA esiintyy usein toisen inessiivin edellä tai jäljessä, tai pidemmissä inessiiviketjuissa. Toiseksi sA esiintyy usein myös s-konsonantin edellä. Tainan yhteensä 11:stä esiintymästä viisi on osa kahden tai useamman sanan inessiiviketjua, ja kolme esiintyy ennen s-konsonanttia.

Tainan puheessa loppuheittoisen s:n käytön vähentyminen konsonantin edellä osoittautui Mustanojan tilastollisessa analyysissa tilastollisesti merkitseväksi (2011, s. 164), eikä muilla puhujilla havaittu vastaavaa. Mustanojan mukaan niillä, joilla loppuheittoista s:ää esiintyy vähän, se esiintyy pääsääntöisesti lyhyissä sanoissa, jotka ovat alun perin kaksitavuisia, mutta inessiivin myötä yksitavuisia, inessiiviketjuissa sekä s-konsonantin edellä (mts. 164). Vaikka Tainan loppuheittoisen s:n käyttö on kahdessa viimeisessä haastattelussa vähäistä, ei se kuitenkaan täysin noudata näitä Mustanojan havaintoja s:n vähäisestä käytöstä.

Isoin muutos s- ja ssA-varianttien käytössä näkyy edellä mainituissa lyhyissä sanoissa. Sanoja, joissa on alun perin kaksi tavua, mutta s-inessiivin myötä vain yksi, on Tainalla esimerkiksi *missä – mis,*

niissä – niis ja *tossa – tos.* Näitä sanoja esiintyy konsonantin edellä vielä ensimmäisessä haastattelussa nuorella Tainalla kymmenen (esimerkki 48). Kuitenkin keskimmäisessä haastattelussa esiintymiä on enää yksi ja viimeisessä ei enää ollenkaan. Lyhyitä sanoja esiintyy keskimmäisessä ja viimeisessä haastattelussa edelleen vokaalin edellä, mutta konsonantin edellä Tainalla on käytössään vain ssA (esimerkit 49 ja 50), keskimmäisen haastattelun yhtä *näis*-esiintymää lukuun ottamatta. Myös inessiiviketjuissa on havaittavissa samankaltainen ilmiö: ensimmäisessä haastattelussa s-inessiiviä esiintyy konsonantin edellä inessiiviketjuissa enemmän kuin ssA-inessiiviä, keskimmäisessä loppuheittoista s:ää esiintyy vastaavissa inessiiviketjuissa yhtä useasti kuin ssA:ta ja viimeisessä haastattelussa näissä inessiiviketjuissa esiintyy vain ssA.

Esimerkkejä

(48) *meillä ainakim meijän_isä ja äiti opetti et jokkaineŋ käy siel* ***mis ne*** *tykkää ja,* (1977)

(49) *niissä kolmev, vuotiais* ***missä mää*** *oli. (1997)*

(50) *koitetaan hakee vähä semmosiaki paikkoja* ***missä sitte*** *stä kalaa vaikka vois tulla,* (2019)

Viimeisessä haastattelussa Tainan vähäiset konsonanttia edeltävät s-inessiivit eivät vaikuta noudattavan minkäänlaista säännönmukaisuutta. Tiettyjen sanojen esiintymiä on niin harvoja, että niistä ei voi päätellä, kuuluuko loppuheittoinen s Tainalla tiettyihin sanoihin. Vaikuttaa kuitenkin enemmän siltä, että loppuheittoinen s kuuluu tässä asemassa edelleen Tainana puhekielen resurssiin, vaikka ssA onkin vahvistanut asemaansa juuri sen kustannuksella.

Vokaalia edeltävä asema

Vokaalin edellä	**-ssA**	**-sA**	**-s**
1977 28	5 *(17,9 %)*	0	23 *(82,1 %)*
1997 28	18 *(64,3 %)*	0	10 *(35,7 %)*
2019 19	13 *(68,4 %)*	0	6 *(31,6 %)*

Taulukko 8. Inessiivin päätevarianttien esiintymät vokaalia edeltävässä asemassa.

Kuten jo aiemmin mainitsin, Tainalla vokaalin jälkeisessä asemassa s:n esiintymien määrä on poikkeuksellisen suuri verrattuna muihin Tapu-aineiston puhujiin. Tainalla esiintymät olivat myös epäsäännöllisempiä kuin muilla, ja Mustanoja uskoi piirteen olevan Tainalla muutoksessa vielä keskiikäisenä.

Ensimmäinen havainto taulukosta 8 on, että s-variantin käyttö on entisestään vähentynyt uusimmassa haastattelussa. sA ei ole tässä asemassa Tainalla käytössä ollenkaan, joten s:n noin 4 %:n vähentyminen näkyy ssA-variantin yhtä suuressa kasvussa. Määrien sijaan tässä asemassa kuitenkin kiinnostaa enemmän laadullinen analyysi ja se, onko piirteen yhteydessä havaittavissa edelleen labiiliutta, vai onko se vakiintunut.

Mustanojan (2011, s. 168) mukaan tämän piirteen osalta stabiileissa idiolekteissa s-variantti kytkeytyy *olla*-verbin edellä esiintyviin esiintymiin. Niillä, joilla esiintymissä on enemmän vaihtelua, myös *että*-konjunktion ja kieltoverbin *ei* edellä on usein käytössä s-variantti.

Ensimmäisen haastattelun 23 s-esiintymästä 11 on *olla*-verbin edellä, kuusi *että*-konjunktion edellä ja kolme kieltoverbin *ei* edellä. Muita esiintymiä on kolme, mikä tarkoittaa 13 %:a esiintymistä. Kun tarkkaillaan muiden varianttien käyttöä tässä samassa asemassa, voidaan havaita, että ssA:n jäljessä ei esiinny kertaakaan *olla*-verbiä. Sen edellä nuori Taina tuottaa siis järjestelmällisesti loppuheittoisen s-inessiivin. *Että*-konjunktio esiintyy ssA:n edellä kahdesti ja kieltoverbi *ei* kerran muodossa *eikä*. Näiden sanojen kohdalla Tainalla on siis ollut vaihtelua nuorena.

Esimerkkejä

(51) *-- aina istuttiij jossai riŋŋissä ja mää kerroin mitä tapahtu. ja mitä siä* ***sairaalas_oli****. (1977)*

(52) *-- ettei siä ollum mitää sisarusriitoja siinä* ***porukas_et*** *ne sit tapeltiiŋ keskenääŋ kotona.* (1977)

(53) *mää oon nähnyn ne tua ku ne o^{n}, ravintoloissa ja, tua, pupeissa ja tua* ***miss_ei*** *tanssita* (1977)

90-luvun haastattelussa vokaalia edeltäviä s-variantillisia esiintymiä on enää kymmenen. Niistä puolet ovat *olla*-verbin edellä ja loput joko kieltoverbin *ei (*kolme esiintymää*)* tai jonkin muun sanan edellä (kaksi esiintymää). Kaikissa *että*-sanaa edeltävissä inessiiveissä Tainalla on käytössä ssA-variantti (esimerkki 54). *Olla*-verbin edellä Tainalla on nyt käytössä myös ssA-variantti, joka itseasiassa on jopa loppuheittoisuutta yleisempi (esimerkit 55 ja 56). Kieltoverbin *ei* edellä Taina tuottaa vielä todennäköisemmin loppuheittoisen s:n, mutta erot ovat tasoittuneet ensimmäiseen haastatteluun verrattuna (esimerkit 57 ja 58). Muut s:n jäljessä esiintyvät sanat ovat eri sanoja kuin ensimmäisessä, eikä niissä vaikuttaisi olevan keskenään mitään säännönmukaisuutta.

Esimerkkejä

(54) *nyt mää oon stet* ***tyäkokkeilussa että*** *sillai se ol lähteny.* (1997)

(55) *mää kattelin niill_oli kaikilla kans nää just nää kovat että* ***mis_on*** *niŋku se huopasukka--* (1997)

(56) *ja mitä sittem* ***pukiessa oli*** *tällaim mutta,* (1997)

(57) *em mää tiän* ***näissä ei*** *näis piäniss_ei oo--* (1997)

(58) *että teeppä tyɛtä mitä et,* ***miss_ei*** *tarvik_käsiä.* (1997)

Viimeisimmässä haastattelussa s-esiintymiä on enää kuusi, ja niistä neljä on *olla*-verbin edellä (esimerkit 59 ja 60). Kaksi muuta esiintymää ovat sanojen *auriŋko* ja *asuu* edellä. *Olla*-verbin edellä esiintyy viisi kertaa ssA-variantti, joten näiden kahden variantin esiintymistodennäköisyys *olla*-verbin edellä on lähes sama ssA:n ollessa hieman yleisempi. Kieltoverbin *ei* ja *että*-konjunktion edellä kaikissa viimeisen haastattelun esiintymissä on ssA (esimerkit 61 ja 62).

Esimerkkejä

(59) *peltoo* ***miss_ol*** *lehmät ja yhtäkkiä siä oli purjeita--* (2019)

(60) *syvim* ***missä ollaan*** *nⁱŋ ku täältä lähetty*. (2019)

(61) samal laⁱlla, on, nii kum mun **lapsuudessa et** meit_oli iso, iso liuta, (2019)

(62) **Eŋlannissa ei** olla käyty. (2019)

Aineisto osoittaa, että ssA-variantti on syrjäyttänyt s-variantin *että*-konjunktion edellä jo keskimmäiseen haastatteluun mennessä. Kieltoverbin *ei* yhteydessä on vielä keskimmäisessä haastattelussa vaihtelua kahden variantin välillä, mutta viimeisessä haastattelussa sen edellä esiintyy enää vain ssA. s-variantin osuus on siis vähentynyt, koska näiden sanojen yhteydessä Tainalla on vakiintunut käyttöön ssA. Myös *olla*-verbiä edeltävän inessiivin päätteen käytössä on tapahtunut muutosta. *Olla*-verbin edellä Taina tuottaa todennäköisemmin ssA-variantin, mutta s-variantin osuus on vain vähän pienempi.

Loppuheittoisen s-inessiivin käyttö on selkeästi vähentynyt vokaalin edellä, mutta edelleen siinä esiintyy vaihtelua, mikä viittaa siihen, ettei sen käyttö ole vielä viimeisessäkään haastattelussa täysin vakiintunut. Kuitenkin inessiivimuodot *että*-konjunktion ja kieltoverbin *ei* edellä puoltavat sitä perinteistä sosiolingvististä ajatusta, että eri variantit kilpailevat keskenään ja jossain vaiheessa jokin niistä vakiintuu, syrjäyttäen muut.

4.3 Analyysin yhteenveto ja näennäisaikaennusteiden toteutuminen

Aineistoni kolme eri vuosikymmenillä nauhoitettua haastattelua osoittivat, että Tainan idiolektissa on tarkastelemieni piirteiden osalta havaittavissa sekä vaihtelua että selkeää muuttumista. Sen sijaan näennäisaikaennusteiden arviot muutoksen suunnasta eivät Tainan idiolektin muutoksessa ole toteutuneet.

Yleiskielen d:n vastineet

Yleiskielen d:n vastineissa Tainalla esiintyy paljon vaihtelua kaikissa haastatteluissa, mutta myös tiettyihin sanoihin tai tilanteisiin vakiintuneita variantteja löytyi.

Nuorella iällä Tainan puheeseen on vakiintunut katovariantti muutamaan tiettyyn sanaan. Esimerkiksi *edes* ja numeron *kaksi* tai *kahdeksan* sisältävät lukusanat esiintyvät läpi aineiston katovariantillisina. Varsinkin edellä mainittujen numeroiden kohdalla tämä vakiintuminen vaikuttaa merkitsevältä, sillä numeroiden *kaksi* ja *kahdeksan* esiintyessä yksinään, haastattelujen välillä esiintymissä on vaihtelua.

Samalla kun jotkin sanat omaavat hyvin vakiintuneen ääntöasun, toisissa vaihtelu on lisääntynyt tarkasteltujen 20 vuoden aikana. Esimerkiksi *me*-pronominin genetiivimuodon *meidän* yhteydessä mikään variantti ei ole täysin syrjäyttänyt muita. *Meidän*-sana oli Tainalla nuorena lähes kokonaan vakiintunut katovariantilliseksi, mutta aikuisiällä varianttien vaihtelu lisääntyi. Vaikka katovariantti on viimeisessä haastattelussa muita yleisempi, on kaikkia muitakin variantteja vielä käytössä.

Jotkin muutokset ovat selkeästi leksikaalisia, ja ovat tapahtuneet vain tiettyjen sanojen kohdalla. Esimerkiksi yleiskielen d:n varianttien kokonaiskuvaan verrattuna päinvastainen muutos *edellä* ja *odottaa* sanojen yhteydessä: toisin kuin muissa äänneympäristöissä, lyhyen vokaalin jäljessä Tainalla jotkin nuoruudessa r-variantillisina esiintyneet sanat, kuten *orottaa* ja *erellä,* ovatkin viimeisimmässä haastattelussa katovariantillisia, *oottaa* ja *eellä*.

Edellä jo mainittujen esimerkkien lisäksi pystyin yleiskielen d:n yhteydessä tarkastelemaan variantteja sanatasolla, ja eri sanoissa oli havaittavissa erilaisia ilmiöitä: *tehdä*-verbissä Tainalla ei aineistossa esiinny katovariantillista esiintymää kertaakaan, kun taas samaan äänneympäristöön kuuluvassa *lähteä*-verbissä kato on käytetyin variantti. Kuitenkin pääsääntöisesti eri äänneympäristöjen perusteella tehdyt havainnot osoittivat muutosten olevan erisuuntaisia juuri eri äänneympäristöissä, mikä puoltaa yleiskielen d:n esiintymien jakamista näihin ryhmiin muutosta tarkastellessa.

Havaitsin Tainan puheesta myös morfeemeihin liittyviä ilmiöitä. Esimerkiksi *lähteä*-verbin kohdalla variantit vaikuttivat vaihtelevan persoonapäätteiden mukaan: katoa esiintyi todennäköisemmin monikkomuodoissa.

Tainan yleiskielisen d:n käytöstä ilmeni aineistossa mielenkiintoinen ilmiö. Tainan painottaessa äänenpainollaan sanaa, tuottaa hän usein yleiskielisen d:n. Tämä ilmiö näkyi esimerkiksi *tehdä*-verbin sekä *todella*-sanan yhteydessä.

Taina sijoittuu yleiskielen d:n variantteja tarkastellessa murteellisten puhujien joukkoon. Murteellisten r:n ja ð:n esiintymien yhteenlaskettu osuus on suurempi kuin muiden varianttien, ensimmäisen haastattelun nuorten puheelle ominainen katovariantin runsas käyttö pois lukien. Tämä katovariantin käyttö on Tainalla ensimmäisen haastattelun jälkeen rajautunut pääosin tiettyihin sanoihin, mikä tukee ajatusta sen ikäsidonnaisuudesta.

Näennäisaikaennusteiden mukainen d:n yleiskielistyminen työelämän myötä ei näy Tainan puheessa selkeästi. d:n esiintymien määrä on kasvanut ensimmäisen ja toisen haastattelun välillä huomattavasti, mutta myös murteellisen r:n käyttö on lisääntynyt lähes samalla tavalla. Murteellisten varianttien yhteenlaskettu osuus on joka haastattelussa suurempi kuin yleiskielisen d:n. Tähän on voinut vaikuttaa Tainan työelämän luonne: keskimmäisessä haastattelussa Taina kertoo siitä, kuinka kärsii fyysisestä vammasta ja on päässyt Kelan kuntoutukseen, mutta uuden sopivan työn etsiminen on ollut haastavaa. Viimeisessä haastattelussa ei käynyt ilmi, oliko Taina päässyt palaamaan takaisin työelämään.

Inessiivin päätteet

Inessiivin päätteissä vaihtelua on yleiskielen d:n varianttien vaihteluun verrattuna huomattavasti vähemmän. ssA on selkeästi Tainan puheessa yleisin läpi koko aineiston, ja esimerkiksi liitepartikkelien ja possessiivisuffiksien edellä se on ainoa käytössä oleva variantti. Jonkin verran vaihtelua ja muutosta on kuitenkin inessiivienkin osalta havaittavissa.

Tampereen murteeseen kuuluvan ssA:n käyttö on Tainalla entisestään vahvistunut ja sen myötä muiden varianttien käyttö on vähentynyt. Merkittävintä muutosta on tapahtunut vokaalia edeltävässä asemassa. Vokaalin edellä ssA on vakiinnuttanut Tainan puheessa asemaansa säännönmukaisesti loppuheittoisen s:n kustannuksella ainakin *että*-konjunktion edellä ja viimeisen haastattelun perusteella myös kieltoverbin *ei* edellä.

Inessiiveissä muutos ei vaikuta olevan niinkään sidoksissa tiettyihin sanoihin. Vain edellä mainittu esimerkki *että*-konjunktion ja kieltoverbin *ei* edellä tapahtuneesta muutoksesta liittyi tiettyihin sanoihin. Inessiivien kohdalla muutos on hyvin saman suuntaista kaikissa äänneasemissa. Ainoa kokonaiskuvasta selkeästi poikkeava ilmiö on loppuheittoisen s:n yleistyminen keskimmäisessä haastattelussa. Sen syytä en aineiston perusteella pystynyt päättelemään.

Loppuheittoinen s on nähty suomen kielessä yleistyvänä puhekielisyytenä. Tainan uusin haastattelu kuitenkin osoittaa samaa kuin Mustanojan havainnot. Loppuheittoisen s-variantin käyttö ei ole lisään-

tynyt. Mustanoja mainitsi inessiivien vaihtelevan idiolektitasolla paljon. Tainan kohdalla loppuheittoisen s:n käyttö on vähentynyt keskimmäisen ja viimeisen haastattelun välillä kaikissa äänneympäristöissä.

5 LOPUKSI

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut tamperelaisen Tainan idiolektin vaihtelua ja muuttumista yleiskielen d:n vastineiden ja inessiivinpäätteiden osalta. Keskityin idiolektin tarkastelussa pääsääntöisesti yksilön näkökulmaan. Valitsemani informantti on kuitenkin ihmisenä osa yhteiskuntaa ja omaa kieliyhteisöään, joten päätin myös tarkkailla aiempia samasta aineistosta tehtyjä näennäisaikaennusteita ja verrata tämän kyseisen informantin idiolektin muutosta niihin. Oletin löytäväni piirteiden osalta muutosta, joka osoittaa jonkin variantin vakiintuneen piirteen päävariantiksi. Lisäksi oletin löytäväni muutosta, joka liittyy tiettyihin sanoihin. Uskoin myös muutoksen tapahtuvan osittain näennäisaikaennusteiden mukaisesti.

Hypoteesini osoittautuivat osittain oikeiksi. Aineistosta löytyi kuitenkin muutosta laajemmin, kuin olin ajatellut, ja aiemmissa tutkimuksissa tehdyt näennäisaikaennusteet eivät olleet Tainan kohdalla toteutuneet. Tämä osittain yllätti, mutta toisaalta Mustanoja mainitsi väitöskirjassaan, että juuri näiden piirteiden kohdalla oli havaittavissa paljon idiolektikohtaista vaihtelua. Ei siis ole erikoista, että yhden idiolektin kohdalla ennustukset eivät ole pitäneet paikkaansa.

Tainan idiolektissa on tapahtunut erilaisia muutoksia. Osa tapahtuneista muutoksista on johtanut jonkin variantin vakiintumiseen. Joissain tapauksissa varianttien vaihtelu taas on lisääntynyt. Havaitsin aineistosta sen, että Tainan puhekielen resurssiin kuuluu paljon vaihtelua, eikä vaihtelevat variantit aina pyri syrjäyttämään toisiaan täysin. Kuitenkin myös varianttien välistä kilpailua on aineistossa havaittavissa, lähinnä inessiivin päätevarianteissa: ssA on selkeästi lisääntynyt juuri loppuheittoisen s:n kustannuksella. Tarkastelemani aineisto ei tuo esiin tilanteellista variaatiota. Jos Tainan puhetta tarkasteltaisiin erilaisissa tilanteissa, löydettäisiin todennäköisesti enemmän selityksiä varianttien valinnalle ja vaihtelulle.

Aineistoa tarkastellessani huomasin myös, että Taina vaikuttaa olevan tietoinen Tampereen murteen piirteistä, ainakin yleiskielen d:n kohdalla: Hän tuottaa ylempiluokkaisen henkilön puhetta matkiessaan yleiskielisen d:n, teini-ikäisen poikansa sanoja toistaessaan katovariantin. Lisäksi hän käyttää d-varianttia korostamaan sanomansa tärkeyttä. Kuitenkin kun viimeisessä haastattelussa häneltä kysytään, millaiset piirteet liittyvät Tampereen murteeseen, ei hän osaa niitä sanallistaa. Kysymyksen myötä Taina alkaa pohtimaan, että matkustellessakin muiden suomalaisten puheesta tunnistaa mistä he ovat kotoisin, mutta ei osaa sanoa, mikä sen loppujen lopuksi kertoo. Vaikka maallikko ei osaisi siis sanallistaa jonkin alueen murrepiirteitä, saattaa hän olla hyvinkin tietoinen niistä, ja käyttää tätä tietoisuutta hyväksi omassa puheessaan.

Taina*: mä en_itte huåmaa että mää puhusim mitekän tamperelaisti tiätysti jotain. sanoja.--*

Haastattelija: *nii just. osaatko sanoo että m- m-, miŋkälaisista, asioista sitten_ulkopaikkakuntalaine huomais_että sä oot Tampereelta.*

Taina: *mää e- oŋko se se mää ja sää, em mää tiiä. nääs.*

Tampereen puhekieli -aineistossa on uusimman haastattelukierroksen myötä paljon lisää tutkittavaa. Tämän tutkielman havaintojen pohjalta kiinnostaisi jatkotutkimus ainakin yleiskielen d:n ikäsidonnaisuudesta. Uusimmalla kierroksella haastateltiin uutta nuorten sukupolvea, joten aineistosta voitaisiin tehdä uusia havaintoja siihen liittyen. Tainan puheessa havaitsemiani tiettyihin sanoihin tai morfeemeihin liittyviä vakiintuneita variantteja olisi myös mielenkiintoista tutkia laajemmin yhteisön tasolla. Onko kyseessä vain Tainan idiolektiin liittyvä ilmiö vai voidaanko vastaavaa nähdä koko yhteisön tasolla? Tainalla näitä läpi elämän vakiintuneina pysyneitä muotoja ovat yleiskielen d:n kohdalla esimerkiksi sana *ees* ja numeron *kaksi* johdosten katoedustus, ja inessiivin päätteissä ssA aina liitepartikkelien ja possessiivisuffiksien edellä.

LÄHTEET

Jonninen-Niilekselä, K. (1980). *Tampereen puhekielen t:n heikkoasteisten vastineiden, nk:n astevaihtelun, ts-yhtymän, yleisgeminaation, 3. infinitiivin illatiivin ja monikon 1. persoonan kongruenssin sosiaalinen variaatio* (pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto).

Kurki, T. (2005). *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen : kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä* . Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Labov, W. (1994). *Principles of linguistic change*. Volume 1, Internal factors . Oxford: Blackwell.

Mantila, H. (2004). *Murre ja identiteetti*. Virittäjä, 108(3), 322. Noudettu osoitteesta https://journal.fi/virittaja/article/view/40346

Mustanoja, L. (2011). *Idiolekti ja sen muuttuminen.* Tampere: Tampere University Press. Noudettu osoitteesta http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8417-9

Mielikäinen, A. (1995). *Morfologinen diffuusio*. Virittäjä, 99(3), 321. Noudettu osoitteesta https://journal.fi/virittaja/article/view/38802

Paunonen, H. (1995). *Suomen kieli Helsingissä : huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta* . Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Paunonen, H. (2005). *Helsinkiläisiä puhujaprofiileja*. Virittäjä, 109(2), 162. Noudettu osoitteesta https://journal.fi/virittaja/article/view/40402

Rapola, M. (1990). *Johdatus Suomen murteisiin* (4. p.). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Rasa, S. (2006). *Yksilömurteen kehitys tarkastelussa*. Virittäjä, 110(2), 300. Noudettu osoitteesta https://journal.fi/virittaja/article/view/40493

Vilhunen, A. (1979). *Tampereen puhekielen A:n loppuheitto ja sen sosiaalinen variaatio (*pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto).